

CAPITOLUL IV. ARHITECTURA NEOLITICULUI TÂRZIU

a) Vin. a. târzie

Noțiunea de Vin. a. târzie, separarea de Vin. a. timpurie, era necesară deoarece schimbările care se petrec acum conduc spre noi civilizații, a căror evoluție ulterioară ajunge în epoca eneolitică, iar unele faze ale acestor civilizații în epoca mijlocie a cuprului. Nu putem rupe Vin. a. târzie de aceste fenomene, chiar dacă o separăm de cea timpurie, deoarece ea însăși ajunge să folosească și să producă cuprul. Pe de altă parte, procesele de migrație sunt numeroase, vin din spații diferite, multora nu le cunoaștem originea directă, doar le sesizăm sau le intuim, fără a le putea demonstra pe toate acum.

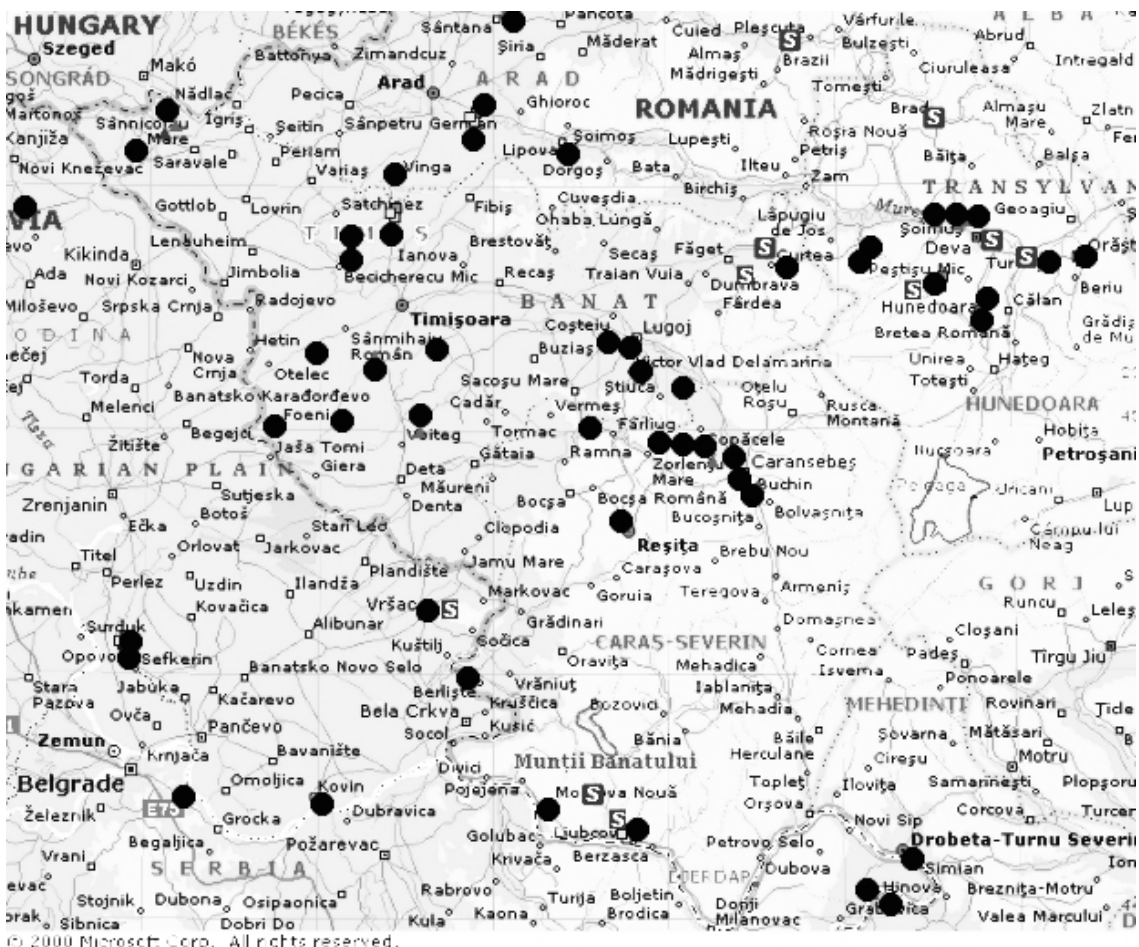

Fig. IV.a.1. Harta descoperirilor Vin. a. târzii (C [i] D) [i] surse de silex

Schimbările care se petrec au fost definite mai de mult prin termenul de „[ocul” Vin. a. C, marcând trei grupe de elemente diferite (Lazarovici Gh. 1994).

Pentru teritoriul românesc, sunt extrem de ilustrative cercetările lui Fl. Dra[ovean de la Foeni (1997), Hodoni (Dra[ovean et alii 1996; Dra[ovean 1991 s.v.; 1996; 1996a; 1996b) sau cele de la Uivar realizate împreună cu W. Schier (Schier, Dra[ovean (et alii) 2004; 2005); un loc deosebit de important îl ocupă reanalizarea vechilor materiale de la Vin. a, datorate colegului german menționat (Schier 1995; 1996; 2005).

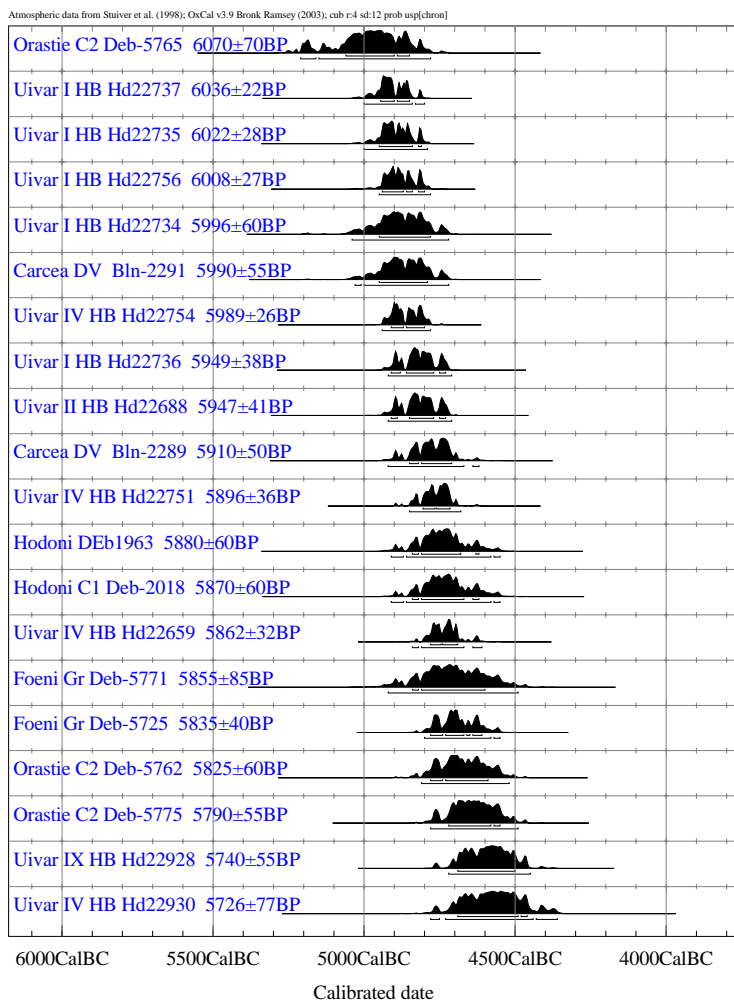

Fig. IVa.2. Date C14, stațiuni Vin. a. C [i de vreme Vin. a. C

Toate acestea au schimbat opinii mai vechi sau au adus date noi cu privire la terminologia [i geneza unor civilizații [i epoci.

Prezentarea noilor descoperiri [i contribuția lor la arhitectura acestei perioade este extrem de importantă. Pe de o parte ele oferă noi date despre organizarea social-economică [i religioasă. Cea mai importantă serie de date C14 provine de la Uivar (Fig. IVa.2), (Schier, Dra[ovean 2004, 201-204). Din cele 12 probe, 11 sunt din perioada care ne interesează. Datele calibrate, calibrările secvențiale folosite de autori, au demonstrat contemporaneitatea dintre sistemul de fortificare care era în uz la data funcționării complexelor cercetate.

În aceeași măsură trebuie amintite rezultatele deosebite privind schimbările determinate de exploatarea [i metalurgia cuprului ale lui B. Jovanović pentru Rudna Glava (1971; 1979; 1982; 1995; 1996 [i bibl. problemei la acesta), a cercetărilor de la Gomolava (Brukner 1986-1987; 1988; 1990; 2001-2003; Brukner, Petrović 1977 [i a.) [i Opovo (Tringham et alii 1992). Pentru România, alături de cercetările deja menționate, le reamintim [i pe cele ale lui Sabin Luca de la Turda [(Luca 1993; 1996a; 1996b; 2001) [i Orăștie (Luca 1994a; 1996; 1997; 2001) sau de la Zau de Câmpie (vezi mai sus CCTLNZIS), Iclod [i }aga (vezi mai jos grupul Iclod).

Celelalte stațiuni mai importante sunt prezentate mai jos ca studii de caz, cercetarea nepermițând prea multe generalizări, din cauza varietății de situații.

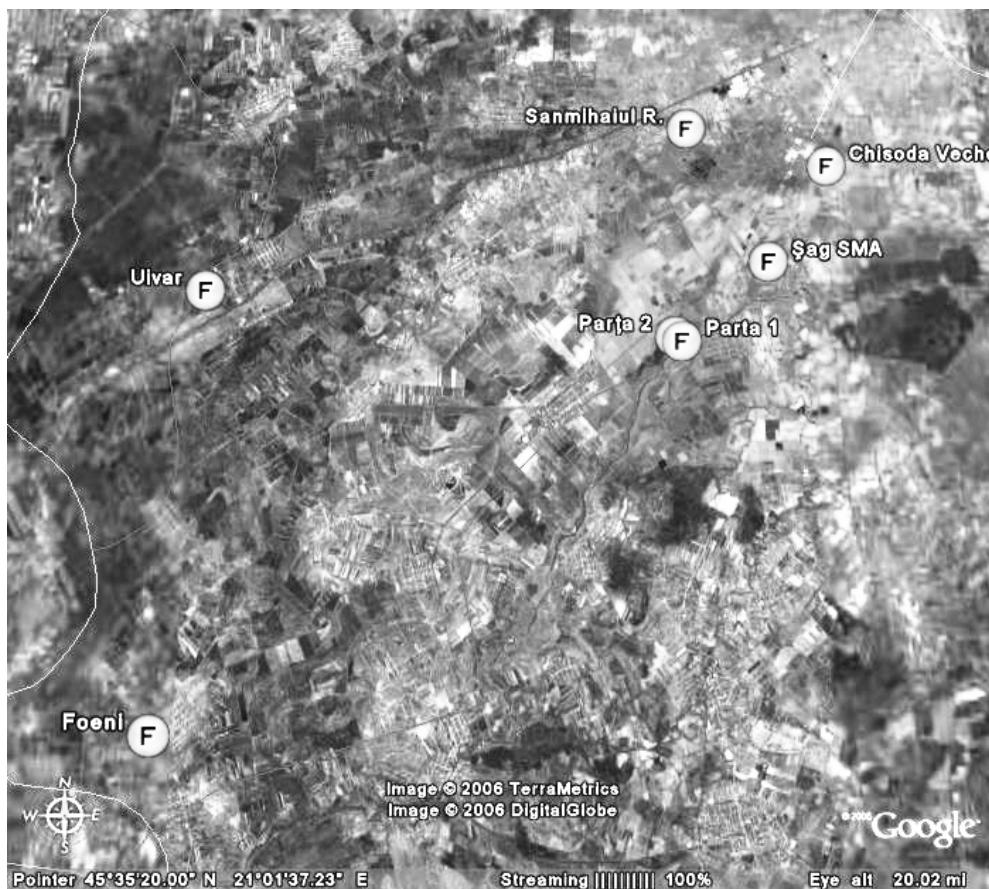

Fig. IVa.3. Câmpia Banatului cu zone mlăștinoase și siturile grupului Foeni

Stațiunile erau amplasate în zone neînduabile pe marginea unor bălți (Fig. IVa.3), dar și a unor mici pârâuri din zona de câmpie (ambele aici având nuanșe mai închise).

Studiul analitic al materialului arheologic, prospectările efectuate, studiul importurilor ceramice din diferite grupe etno-culturale Turdaș, Tisa, Foeni, cultura Banatului III din zonă (vezi capitolele IVb, IVc, IVd) confirmă rezultatele cercetărilor anterioare, aducând noi precizări. În Oltenia și în sud, problematic rămâne aspectul cel mai timpuriu al culturii Sălcuța, deoarece Sălcuța I și IIa au multe similitudini cu grupul Foeni, iar geneza și momentul nașterii acestei culturi nu a fost suficient de bine precizat. La rândul lor, corelațiile cu Gumelnița A1 nu sunt de natură să lămurească lucrurile, ci mai mult le încurcă. Un aspect înrudit grupului Foeni ar trebui să existe în tot vestul Bulgariei, spre sud fiind suficiente orizonturi din care s-ar desprinde sau cu care s-ar înrudi.

Studii de caz

Deoarece neoliticul târziu a fost cercetat inegal și parte din rezultate sunt încă în lucru (Parța tell 2), considerăm că este mai potrivit prezentarea doar a câtorva cazuri importante (mai intens cercetate și publicate) pentru înțelegerea evoluției neoliticului târziu și nașterea eneoliticului.

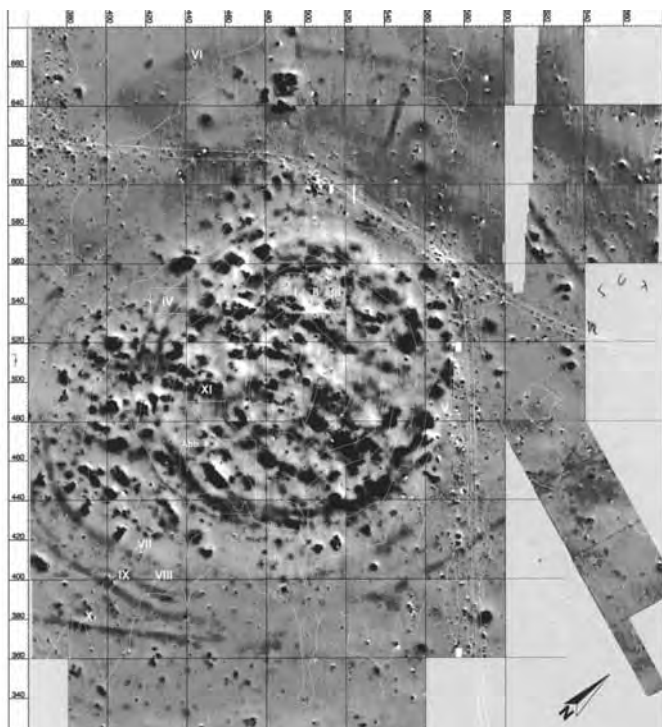

Fig. IVa.4. Prospectările de la Uivar, magnetograma, după Becker, Schier 2004

Uivar

Săpăturile de la Uivar, rezultatul colaborării dintre Universitatea din Würzburg și Muzeul Banatului Timișoara, au condus la descoperirea celui mai mare și complex sistem de fortificare din România și printre cele mai importante din Europa. După Parjă, acestea sunt cele mai mari săpături neolitice din Banat, totalizând aproximativ 1300 m². Recent, echipele de la Muzeul Banatului au săpat suprafețe cu mult mai mari din diferite perioade, care ne ajută să înțelegem și confirmăm arhitectura unora din descoperirile neolitice (Dumbrăvița: Drașovean, Benea et alii 2004).

Așezarea de la Uivar este situată în zona inundabilă a râurilor Timiș – Bega, zona fiind locuită în diferite perioade la Uivar, Cenei, Pustiniș, Otelek (Schier, Drașovean 2004, 147 și urm.). De-a lungul vremurilor zona a fost inundabilă (exemplu, inundațiile din zona Foeni), iar așezările sunt plasate pe grinduri sau zone mai înalte, după cum se poate lesne observa din imaginile de mai jos.

La Uivar au fost executate cercetări complexe pe o suprafață de peste 11 ha, incluzând fotografii aeriene, prospectări geomagnetice cu magnetometru cu cesium de o mare exactitate și precizie (magnetogramă, Fig. IVa.2: Becker 2004, cap. 2.2), verificarea datelor prin prospectări cu sonda, sondaje (peste 8 sonde și 3 suprafețe, totalizând 1300 m²: Schier, Drașovean 2004, cap. 2.1), care au pus în evidență faptul că așezarea avea mai multe incinte. În zona centrală, depunerile au o grosime de peste 4 m (4,2 m: Schier, Drașovean 2004, 150).

Sistemele de fortificație

După cum se poate vedea din prospectarea lui H. Becker (Becker 2004, 154) așezarea pare a avea două incinte de locuit cu complexe, în special locuințe; alte trei sisteme de apărare închid sau protejează spații economice. În afara celor circa 400 anuri (circulare, poligonale; unele în anumite zone devin tangente sau se unesc), H. Becker (Becker 2004, 152) semnaleză și alte anomalii magnetice, a căror semnificație este greu de precizat exact (din cauza suprapunerilor de complexe din tell). Unele au formă rotundă și ar putea proveni de la gropi, în altele sunt complexe suprapuse cu diametre de 2 x 3,5 m sau de 4 x 6,5 m, iar în altele se observă unele piațete. Locuințele sunt grupate radial sau pe străzi, pe grupe

locale circulare [a. Nu e cazul s\ facem specula]ii, dar imaginile realizate prin analiza lui H. Becker sunt extrem de sugestive.

În zona cetral\ este semnalat\ o grupare dreptunghiular – oval\, de 10 x 7 m, orientat\ NV-SE, considerat\ cas\ (Ibidem, fig. 4). La marginea tellului sunt complexe de 12 x 4,5 m. Sunt [i alte anomalii considerate gropi sau bordeie.

Din prospect\ri apar evidente traseele unor [an]uri de ap\rare, aproape toate sondate. Suprafa]a IV a cercetat zona por]ii [i [an]urile 1 [i 2 (numerotarea nostr\) care îndeche o prim\ incint\.

În sec]iunea VII este suprins [an]ul 3, în S VII [an]ul 4, în S VIII [an]ul 5, în S IX [an]ul 6 [i în S X [an]ul 7. Lucrurile nu sunt atât de simple cum le-am rezumat noi, deoarece unele trasee se întretaie, altele sunt din alte etape, mai sunt refaceri etc.

Referitor la situa]iile constatate, unele detalii ale sistemelor de fortificare de la Uivar au fost clarificate prin s\p\turi, altele urmeaz\ a mai fi verificate.

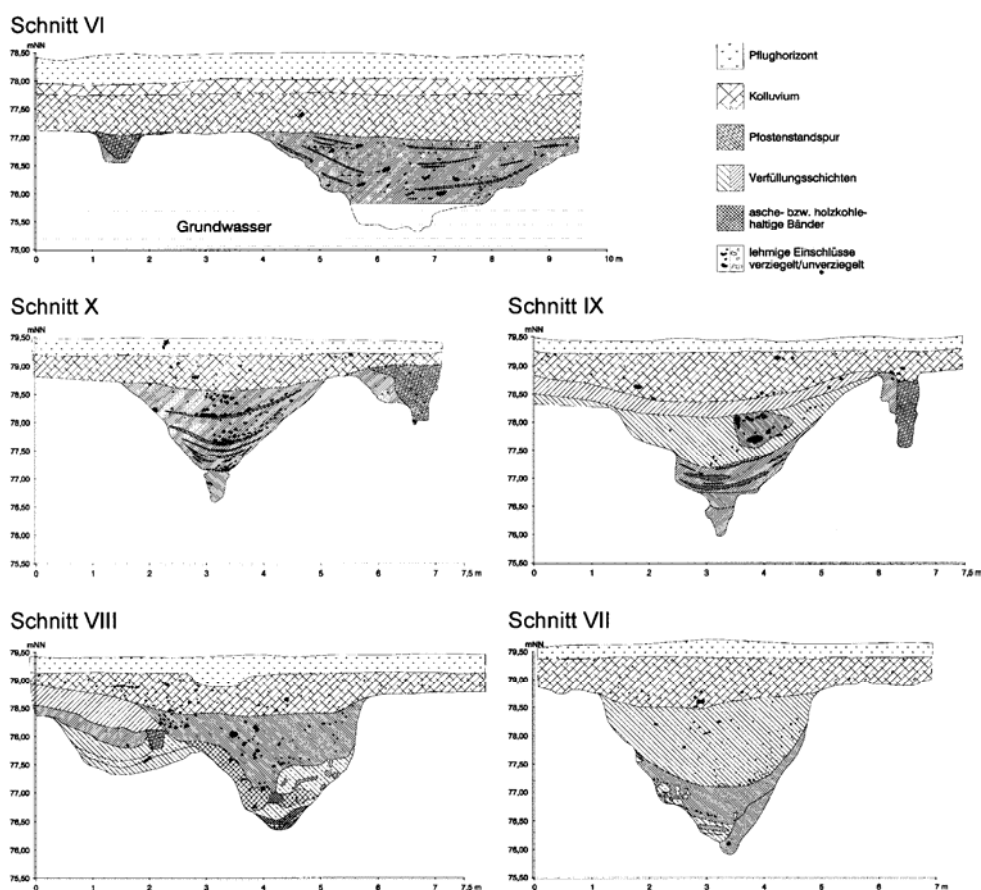

Fig. IVa.5. Profile prin [an]urile de la Uivar (dup\ Schier, Dra[ovean 2004)

Ceea ce se observ\ din studiul profilurilor este existen]a unor refaceri, prezen]a unor palisade [i acelea cu refaceri, situate în imediata vecin\tate a [an]urilor sau chiar în marginea lor, cum de altfel apar [i la Par]a (vezi mai sus), unde la marginea ultimului [an] este o palisad\.

{an]urile sunt foarte adânci, abrupte, similare celor de la Par]a, ba chiar mai mari. În cazul sec]iunii VIII se poate constata o refacere a [an]ului, observabil\ [i în prospectarea magnetometric\.

Profile de [an]uri. [an]urile, pentru a fi mai greu de străbătute sunt terminate în partea de jos în formă de pânză, ceea ce le face greu accesibile când sunt uscate și de netrecut când erau ploii. În profilul lor se observă etape de curățire când era apă în ele. Asemenea profile de [an] au fost descoperite și la Iclod (desigur aici, la Iclod sunt modele ceva mai modeste ale unor asemenea situații). Uneori, la fel ca la Iclod, palisada se găsea la o anumită distanță de [an] (ex. în secțiunea 6).

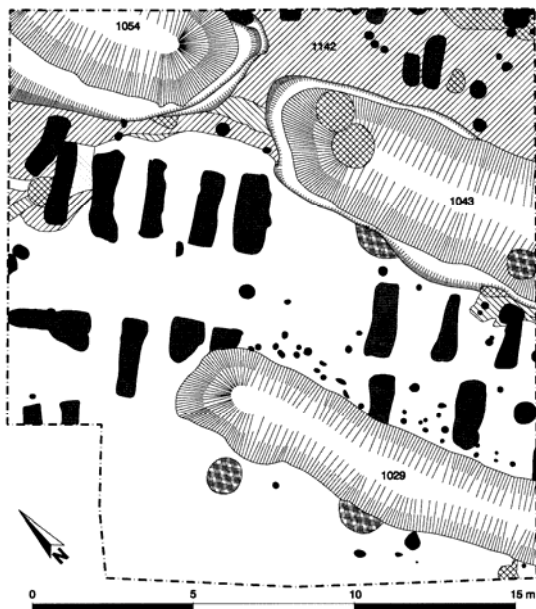

Fig. IVa.6. Uivar, planul sistemului de fortificare la poarta de est, incinta 1, după Schier, Drașovean

Intrarea. În partea de vest se afla o intrare în sistemul de fortificare. Aceasta apare destul de evident și din magnetogramă. Săpăturile au dovedit existența unui sistem redutabil de fortificare și control al intrării.

Structura gropilor de stâlp cu mari [an]uri și contrastul de susținere a fost foarte bine identificat și demonstrat. De altfel acesta trebuie să fi fost și sistemul unor tipuri de locuințe constatate la Foeni, Parja – tell 2, Gomolava (Brukner 1980; 1990 [a.]), precum și în Transilvania la Zau de Câmpie, în orizont CCTLNZIS târziu - Turda și în nivel Foeni tot de acolo (Gh. și M. Lazarovici 2003, fig. 87). La construirea [an]ului al doilea au fost tăiate unele gropi lunguie mai vechi, care probabil proveneau de la o palisadă.

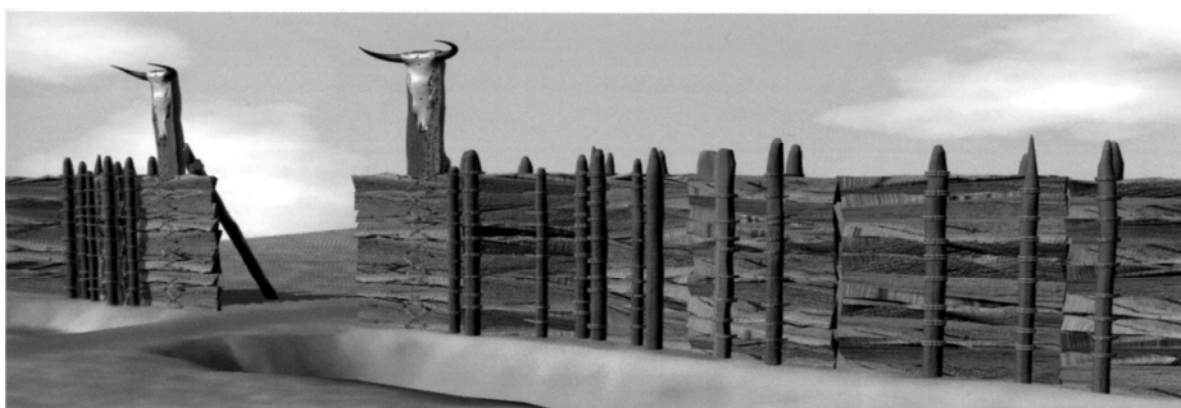

Fig. IVa.7a. Uivar, reconstituirea palisadei de la [an]ul 2, după Schier, Drașovean

Incinta I este înconjurată de [an]urile 1-2 și palisadele lor. Cercetarea din zona porții de vest corespunde unei intrări străjuită de un complex sistem de apărare.

Este vorba de o poartă nu mai largă de 2 m, dar cu un extraordinar sistem de fortificare.

Incinta 2a, 2b [an]urile 3-4. Un număr de locuințe sunt înconjurate de [an]urile 3-4, mai ales spre partea de sud [i vest până în apropiere de poarta de vest, unde pe o porțiune lipsesc, pentru ca mai spre NV, să continue.

Incinta 3, cu [an]urile 5-7 pare să cuprindă doar zone gospodărești (grădini, ocoale pentru animale?). Studiarea unui asemenea plan ne permite să reflectăm atunci când nu avem asemenea posibilități de prospectare asupra necesității unor sondaje extinse în exteriorul stațiunilor. Sondajele viitoare ne vor oferi noi posibilități de reflecție asupra întinderii, structurii, dar mai ales a funcționalității unor descoperiri exterioare.

Locuințele

Cercetările moderne, dar mai ales profilele [i planurile fotogrametrice au adus un plus de documentare necesar studiului asupra elementelor de arhitectură. Arhitectura locuințelor aduce noi date referitoare la tehnicile de construcție sau a funcționalității unor părți sau elemente ale acestora.

Distanța dintre locuințe este de circa 4-6 m, iar ele par a fi așezate pe rânduri (Fig. IVa.8).

Locuința 373 din secțiunea I, prin detaliile descoperite (Schier, Drașovean 2004, fig. 11), a permis reconstituirea unui mare complex cu patru încăperi, dintre care una la etaj.

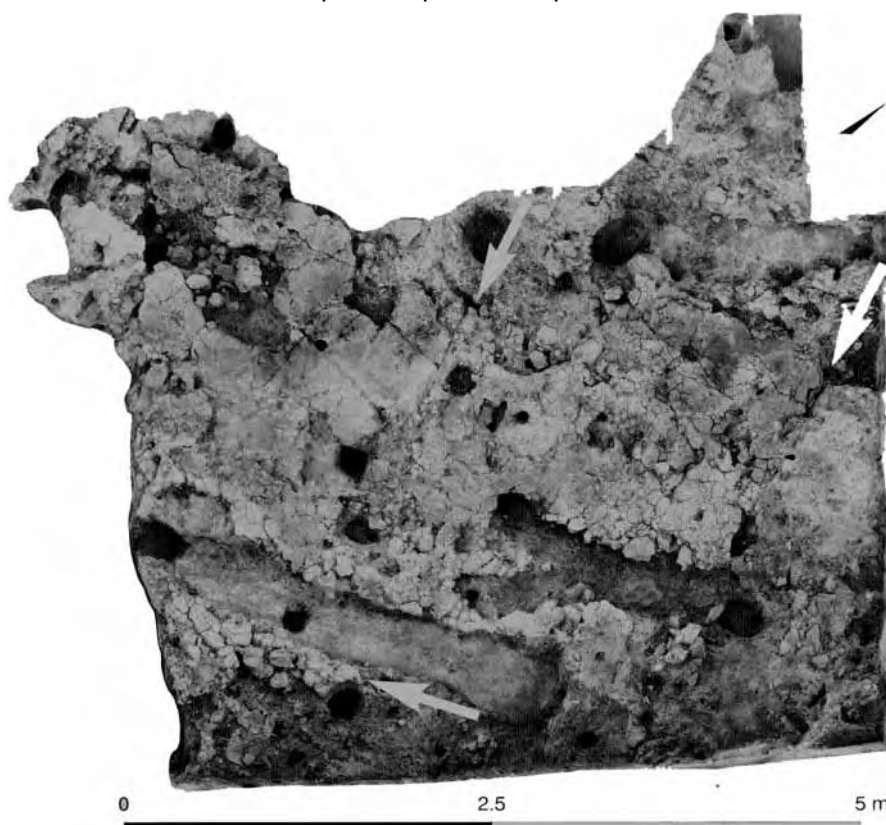

Fig. IVa.9. Uivar, fotografie cu podelele [i structurile arhitectonice ale locuinței 373, după Schier, Drașovean

Pe planul fotografic, cu imagini foarte bine [i clar reliefate, se pot observa urmele stâlpilor de la intrări, a celor de la structura de bază de dimensiuni mai mari [i alte detalii.

Singura observație cu care nu suntem de acord, născută din experiența de la Parja, [și din studiul unei podele de la Scânteia (amenajată din lut și pleavă deasupra unei structuri de lemne) este că în reconstituirea podelei de la primele două încerceri (poate și a treia) bârnele nu erau direct așezate pe pământ, ci pe o structură lemnoasă ușor ridicată. Facem această observație deoarece bârnele așezate direct pe pământ nu pot arde, dacă stau direct pe pământ putrezesc mai repede, iar arderea firului de lemn uscat nu se mai petrece. Dar acestea sunt mai ales întrebări pentru cei care sapă sau reconstituie complexe sau elemente de arhitectură. Un asemenea caz îl reprezintă Altarul A din Sanctuarul 1 de la Parja, care avea structura din nuiele și pari, care nu a ars niciodată complet ci doar s-a copt. Structurile de nuiele au putut fi observate la demontarea și strămutarea în Muzeul Banatului; ele nu erau arse oxidant pe nici o porțiune, deși deasupra a fost cel puțin un incendiu foarte mare, la Sanctuarul 2.

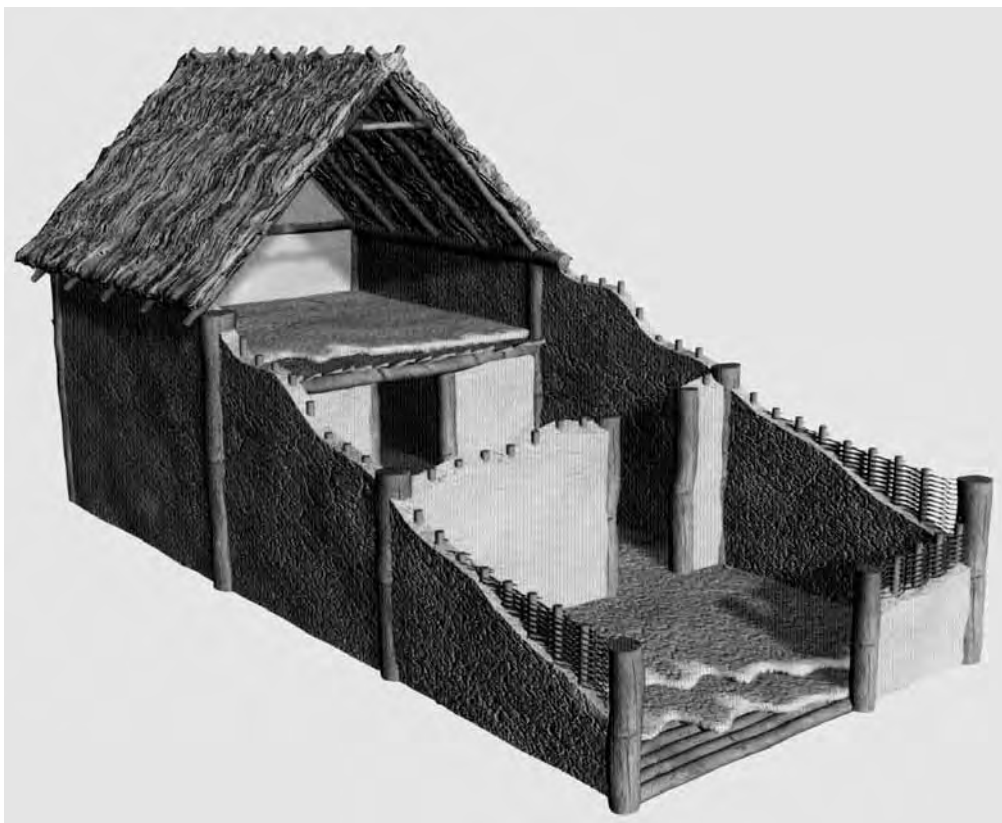

Fig. IVa.10. Uivar, reconstituirea virtuală a locuinței 373, după Schier, Drașovean

Tot în legătură cu acest complex de la Uivar, ca o ofrandă de fundare, pe traseul unui perete credem, a fost depusă o mască cu față umană, foarte slab arsă, Fig. IVa.11 (autorii nu au insistat deocamdată prea mult asupra piesei și condițiilor de descoperire, deoarece piesa este încă în curs de restaurare). Ritualuri de fundare au fost interpretate și alte descoperiri din fundația unor locuințe (Schier 2006, 329; 2006a, 22) Asemenea ritualuri apar din ce în ce mai des, atât în cultura Vin. a., dar mai ales în cultura Banatului, ele demonstrând existența unei mitologii legate de ridicarea unei construcții sau a anumitor construcții.

Fig. IVa.11. Masca de la Uivar, după Schier, Dra[ovean, completarea noastră

desenul [i am încercat o reconstituire virtuală, Fig. IVa.12.

Interesant la acest complex era existența la un moment dat a unei gropi în podea, acoperită cu capac din lemn. În momentul abandonării construcției, groapa nu mai era în uz. Adesea în podeaua locuințelor au fost semnalate gropi (Lichter 1993), unele erau pentru cenușă, ceea ce nu era cazul cu aceasta. O considerăm de provizie, unde capacul avea rolul de a proteja, iar produsele din ea stăteau la rece. Astfel de gropi pentru păstrarea apei, chiar cu un vas în interior apar la Păuleni (campania 2004). O parte a locuinței 191 avea podeaua suspendată, dar din păcate acea parte a fost parțial distrusă (de o groapă medievală [i un alt deranjament recent: Schier, Dra[ovean 2004, 163-164, fig. 9).

Fig. IVa.12. Uivar. Reconstituirea virtuală a locuinței 191

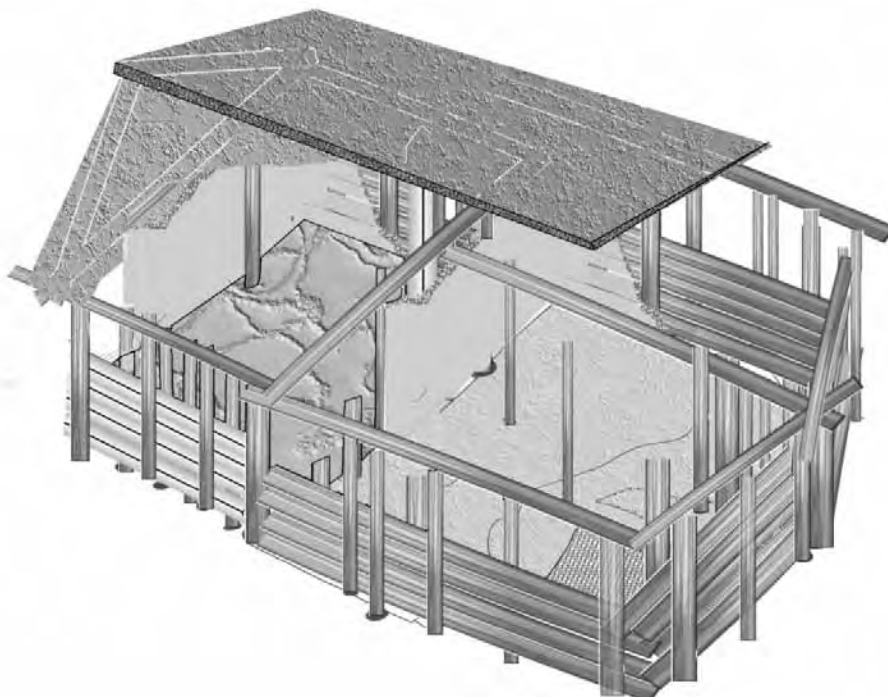

Fig. IVa.13. Uivar structura podelei suspendate din L 205, dup\ Schier, Dra[ovean

Locuin]a 205. Complexul, aflat în marginea sec]iunii, avea podeaua suspendat\ care a fost demontat\ [i întoars\, reconstituindu-se structura (Schier, Dra[ovean 2004, fig. 9-10). Sub acest complex au fost descoperite obiecte par]ial sparte, parte folosibile, unele din lut nears coapte la incendierea complexului [i altele. Acestea arat\ c\ podeaua era suspendat\ [i sub ea se ad\posteau anumite lucruri (ca [i L9 la Par]a).

Un calcul f\cut de colegii de la Uivar arat\ c\ volumul de munc\ al lucr\rilor la un tell de asemenea dimensiuni, se ridic\ la cca. 60.000 m³ p\mânt (Schier, Dra[ovean 2004, 163).

O scurt\ analiz\, f\cut\ de colegii W. Schier [i FI. Dra[ovean asupra unui lot tipic de materiale de la Uivar (din cele peste 75.000 de fragmente vin.iane care reprezint\ peste 66% din totalul ceramicii), prin comparare cu cele de la Vin.a. sau Hodoni (Schier, Dra[ovean 2004, 171 [i urm.) indic\ datarea complexelor la nivelul fazei Vin.a. C1 – C2 dup\ Schier, corespunzând cu cele de la Vin.a. BB dintre - 6,4 - 5,5 m.

Zona Par]a

Par]a, a[ez\riile 2-5. Dup\ distrugerea a[ez\rii principale, petrecut\ foarte probabil o dat\ cu venirea purt\torilor fazei Vin.a. C, dincolo de râu, în locul marcat ca Ob. 2 sau tell 4 se a[ez\ o comunitate vin.ian\, de faz\ C, f\r\ a fi din cel mai timpuriu orizont, deoarece lipsesc elementele întâlnite la Vr ac – At, elemente care dau na[tere sau contribuie la formarea grupului Turda[, ca grup separat de evolu]ia vin.ian\ din Transilvania. Aceste elemente nu sunt dispartate, drumul lor poate fi urm\rit în Banat la Zorlen]u Mare, S\lb\gel [i Homojdia, asociat cu plastic\ [i ceramic\ Vin.a. C (Lazarovici Gh. 1991, 78-80 [i fig.; 1994).

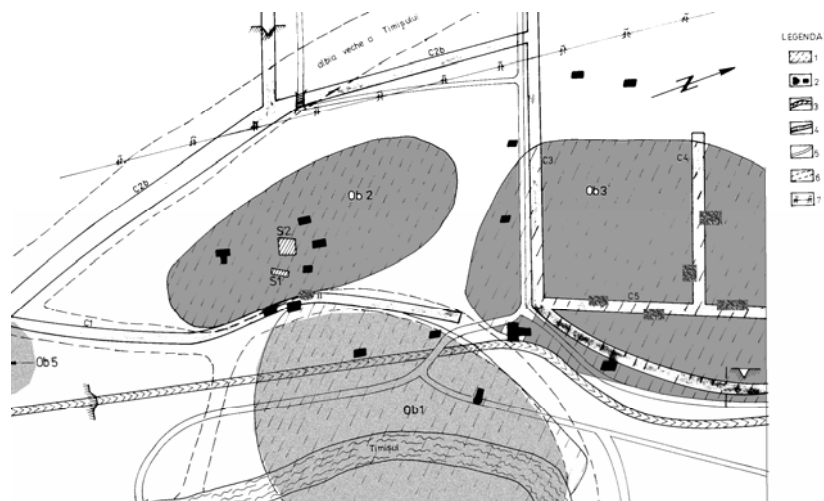

Fig. IVa.14. Parja, a[ezările 1-5, proces de „dezurbanizare”

Este vorba de prezența unor elemente cum sunt vasele patrulatere decorate cu incizii [i cu pictur\ neagr\ sau ro[ie, precum [i o pictur\ neagr\ din linii late, elemente care schimb\ evoluția culturii Vin. a. din Transilvania de sud (unde elementele vin. iene erau asociate cu materiale pictate de tip Lumea Nou\, care dau na[tere etapelor II ale complexului CCTLNZIS).

Fig. IVa.15. Parja - tell 2, nivel Vin. a. C

Tot aceste elemente determin\ o evoluție spre grupul T\ula[(Dumitrescu H., Lazarovici Gh. 1984-1986; la fel în Pe[tera Cauce, Luca e talii 2004), iar spre nord duce la formarea fazei Tisa I, care la rândul ei cunoa[te vasele patrulatere [i pictura cu negru (Korek 1989, pl. 3/4, 7/9, 8/6-7, 15/9, 18/7-8), în genul celei T\ula[– Cauce, dar care apare [i spre nord-est în grupele CCTLNZIS.

Probabil aceste comunit\i au distrus a[ezarea din nivelul 6 de la Parja, deoarece ridicarea tellului 2 coincide cu apariția unei noi arhitecturi, cu prezența unor locuințe Vin. a. C în nivelul 5, iar cultura Banatului intr\ în proces de involuție, mai ales din punctul de vedere al arhitecturii, dar [i al ceramicii, pentru ca în nivel 5b, nivel cu mai puține construcții cercetate, s\ se petreac\ procesul de „dezurbanizare”, de extindere a locuirii.

În a[ezarea 3, pe canalele 4-6 au fost descoperite mai multe complexe de faz\ Vin. a. C (materiale descoperite împreun\ [i separat în a[ezarea principal\ în nivele 5, dup\ distrugerea petrecut\ la nivel Vin. a. C2), care arat\ o convieuire Vin. a. C2 cu cultura Banatului IIIa; iar în etapa III B se încheie procesul de evoluție al culturii Banatului. Cândva, în nivel III (greu de precizat dac\ este de faz\ III A sau III B) peste locuilele d\râmâte din nivelul 6 se ridic\ colibe sau locuințe mai mici, în care au fost g\site materiale Foeni.

În tellul 2 de la Parja, în săpăturile colegilor FI. Dra[ovean și D. Ciobotaru (Dra[ovean 1995; Dra[ovean, Ciobotaru 2001), a apărut la baza tellului, peste un nivel Star. evo-Cri[, un nivel Vin. a. C, gros de aproape 1 m, cu mai multe orizonturi de locuire, cu o arhitectură deosebită, peste care urma un strat Petre[ti - grup Foeni.

Arhitectura din ambele nivele de locuire este deosebită de cea de la Parja din tellul 1 și de cea folosită anterior în Banat și în aria culturii Vin. a sau a culturii Banatului.

Este vorba de locuințe cu gropi de stâlpi ovale sau dreptunghiulare, foarte mari și adânci, uneori realizate în trepte. Acest tip nu apare doar la Parja, ci însoțite și cele mai timpurii descoperiri CCTLNZIS din Transilvania asociate cu materiale turdăne, cum este cazul la Zau de Câmpie. Același tip de locuință apare în așezarea de la Foeni și Gomolava (Fig. IVa.24), precum și la Opovo. Foarte probabil că este mai răspândit, dar el poate fi sesizat doar în cazul săpăturilor mari (peste 10 x 10 m), în caz contrar apar ici colo gropi (Parja, tell 2, G1 diam. 0,90 x 0,35 m, cu placă și statuete feminine rupte), al căror rost scapă de cele mai multe ori.

O groapă de fundație, de formă patrulateră, vin.iană, intra parțial în profilul secțiunii; în caroul 11, era o altă groapă vin.iană dreptunghiulară (lățimea de 0,2 m și lungimea de 1,2 m x 0,40 m orientată N-S); ambele din sistemul de fundație al unui complex vin.ian târziu, aflat în afara secțiunii (Fig. IVa.15).

Fig. IVa.16. Parja, tell 2, nivel Vin. a. C1, bordeie și gropi de stâlpi

În zona carourilor 2-4, 7-9 era un bordei (B1/2001) patrulater (2,9 x 3,3 m), care posedă pe latura nordică un prici cruțat în lut. Bordeii avea o înălțime spre vest de formă circulară (d. 1,6 m; adâncimea maximă -1,45 m). Din acest bordei a fost recuperat o cantitate foarte mare de material arheologic. Un alt bordei (B2/2009) patrulater (în profilul de S-V în c. 9-10, 14-15, 20) avea pereții drepi (cu o latură de 2,4 m; adâncimea 0,9 m: Fig. IVa.16).

Nivele cu gropi. Tell 1. La Parja în nivelele 5 apar mai multe gropi, dar din puține materialul din acestea nu a fost studiat comparativ, așa încât deocamdată o periodizare mai

fin\ nu poate fi realizat\ . Ceea ce pare curios este asocierea unui grup de câte dou\ asemenea gropi. Ele sunt în vecin\ tatea unor locuin\ e mai mici, dar de multe ori apar [i separat. Facem aceste preciz\ ri deoarece în cercet\ rile viitoare trebuie urm\ rit dac\ aceste gropi nu]in de un anume sistem arhitectonic care acum ne scap\ . Situjii similare, cu grupe de câte dou\ gropi apar [i la Opoivo (Fig.IVa.23)

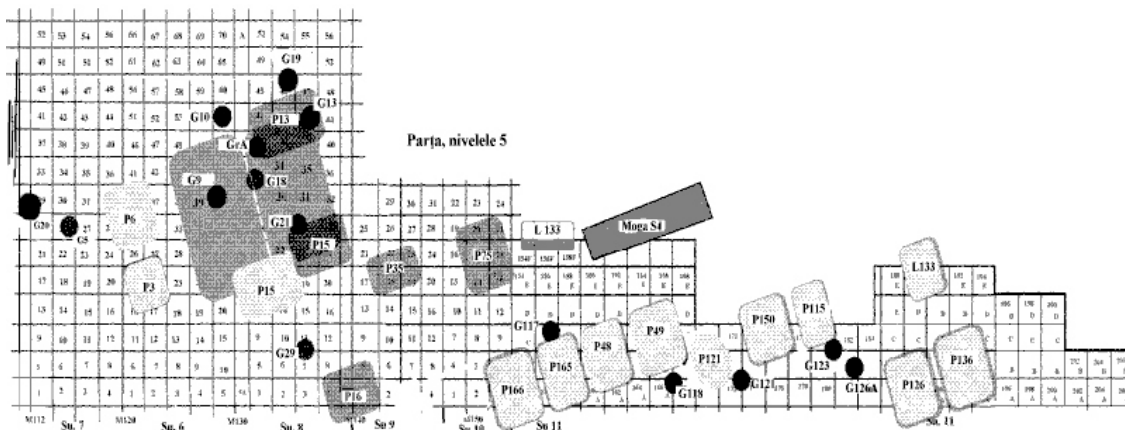

Fig. IVa.17. Parja, nivelele 4, gropi [i complexe

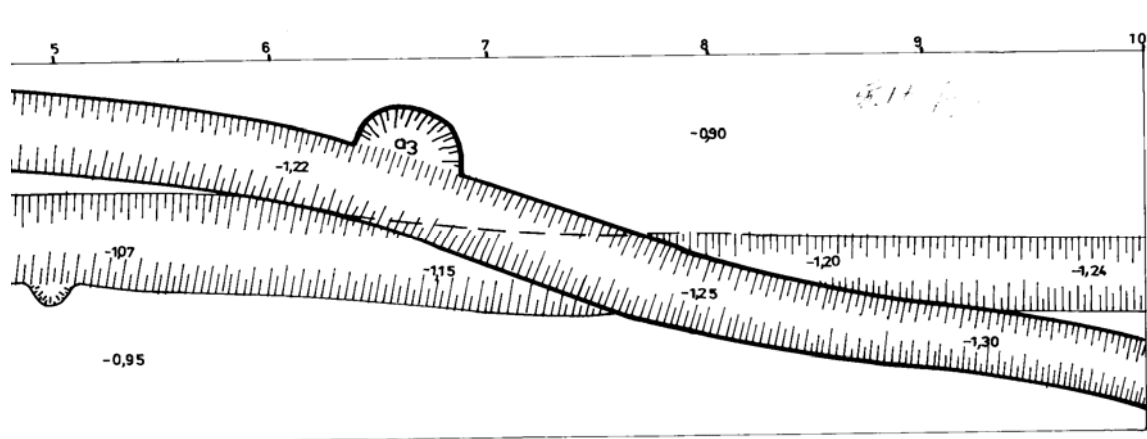

Fig. IVa.18. Parja, a[ezarea 5, secțiunea 1 cu urmele a dou\ [anjuri

Unele din aceste gropi (G131) con]ineau materiale arheologice depuse foarte probabil cu scop cultic, altele îns\ au utilizări care ne scap\ . Am prezentat aceste situa]ii deoarece ele apar [i la Zorlen]u Mare în nivele Vin. a. B2C, aflate tot în proces de retardare, ca [i la Hodoni.

Parja, a[ezarea 5

La Parja în a[ezarea 5 apar complexe cu materiale din faza IIIc a culturii Banatului alături de elemente Vin. a. C, tot în retardare. Aici s-au găsit [i dou\ [anjuri care se suprapun. Nu [tim sigur dac\ pot fi incluse în sistemul de ap\ rare, sau dac\ erau folosite pentru drenarea

apelor, dar deoarece au din loc în loc gropi mai adânci, ne-am gândit că ar putea fi vorba de foste palisade.

Fig. IVa.19a. Elsarm, [an] germanic, m\rginit de gard, folosit pentru adunarea s\rii (?)

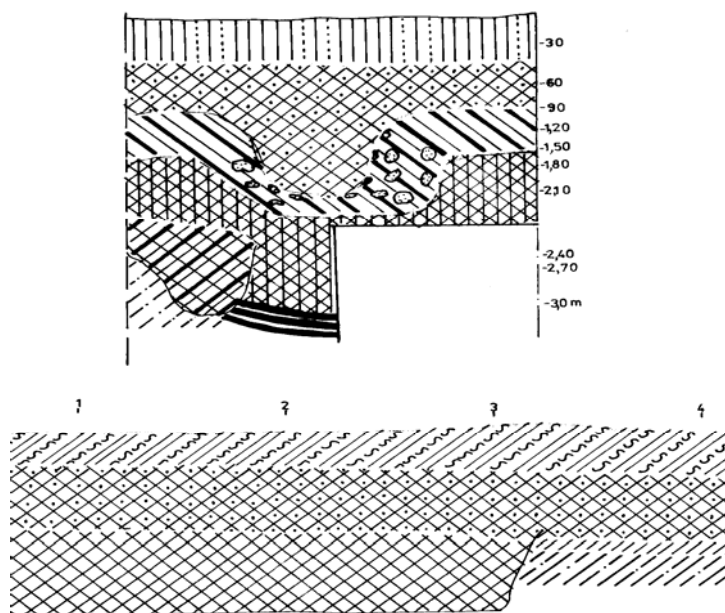

Fig. IVa.19b. Parja 5, profilul celor dou\ [an]uri

Astfel de [an]uri pot avea func]ionalit\i multiple. Un astfel de exemplu este cel oferit de descoperirile de la Elsarm (Austria), unde într-un sit al germanilor timpurii apar canale m\rginite de pari pentru uscarea s\rii. Zona de la Parja fiind ml\ [tinoas\, construc]iile men]ionate puteau fi [an]uri de drenaj; curioase era suprapunerile de [an]uri [i gropile aflate din loc în loc.

Hodoni

Cercet\riile întreprinse de către Fl. Dra[ovean au ar\tat existen]a unei etape foarte timpurii Vin. a.C. Multe din materialele Vin. a.C apar în gropi (Dra[ovean 1996; Dra[ovean et alii 1996), situa]ie care se repet\ la Zorlen], Parja [i Hodoni.

Peste orizontul cu gropi apar unele complexe în care sunt materiale Vin. a.C, dar [i Tisa I (mai bine zis dau na[tere unor materiale Tisa I, pentru că cele Tisa I apar]in etapei clasice sau evolute). De altfel, asemenea materiale apar la Cenad [i Be[enova [i le-am pus (Gh. Lazarovici) în leg\tur\ cu o variant\ sudic\ a culturii Tisa I. Ele ar putea marca tocmai na[terea culturii Tisa cu contribu]ia acelor elemente sesizate la Vr\ac - At.

Dacă am trage ni[te linii între gropi, ele ar indica forma marilor locuin]e ce apar la nivel Vin. a.C la Gomolava (Fig. IVa.24), Parja tell 2 (Fig. IVa.16), Foeni (mai jos), Zau (mai sus, capitolul CCTLNZIS) [i poate altele.

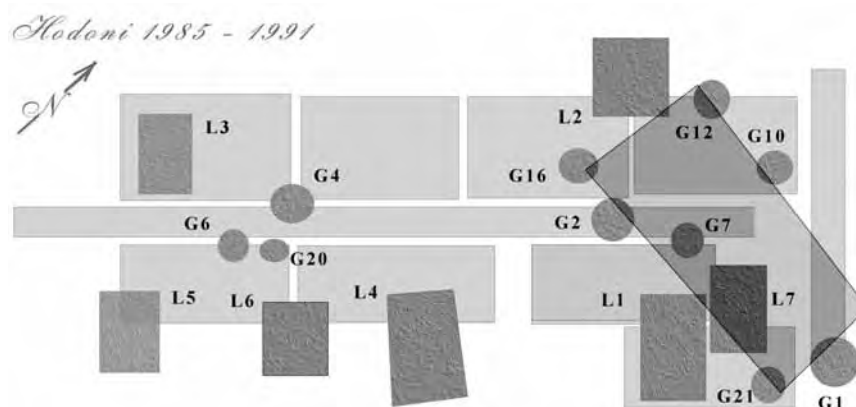
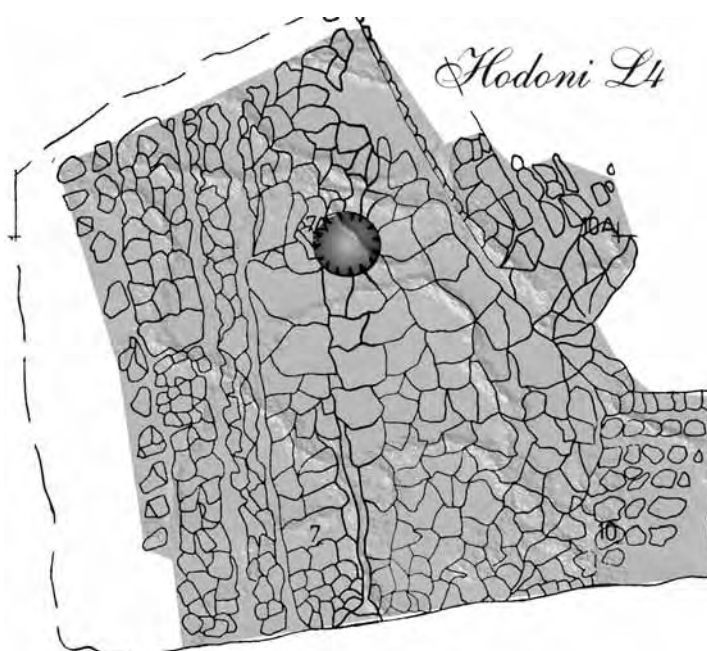

Fig. IVa.20. Hodoni: a) complexe Tisa I, complexe [i gropi Vin. a. C; b) podea suspendat\▼

Opovo

Cercetările de la Opovo (SV Banatului) sunt deosebit de importante, mai ales prin publicarea mai multor planuri de complexe, dar și prin ilustrarea evoluției procesului de „dezurbanizare” (cum l-am numit noi), prin care așezările în formă de tell sunt abandonate, trecându-se la alt mod de viață; interesant este că în acele zone culturale sunt așezări puternic fortificate, ca cea de la Uivar.

Procesele de la Opovo se petrec și la Parja, Zorlenju Mare și Ruginosu. Deși o parte din complexele de la Opovo indică un proces de retardare, calitatea ceramicii arată însă și descoperiri de bună factură. Din păcate s-a publicat insuficient material arheologic, iar multe din datele și concluziile metodelor statistice extrem de elaborate folosite cu acest prilej, nu sunt foarte clar conturate.

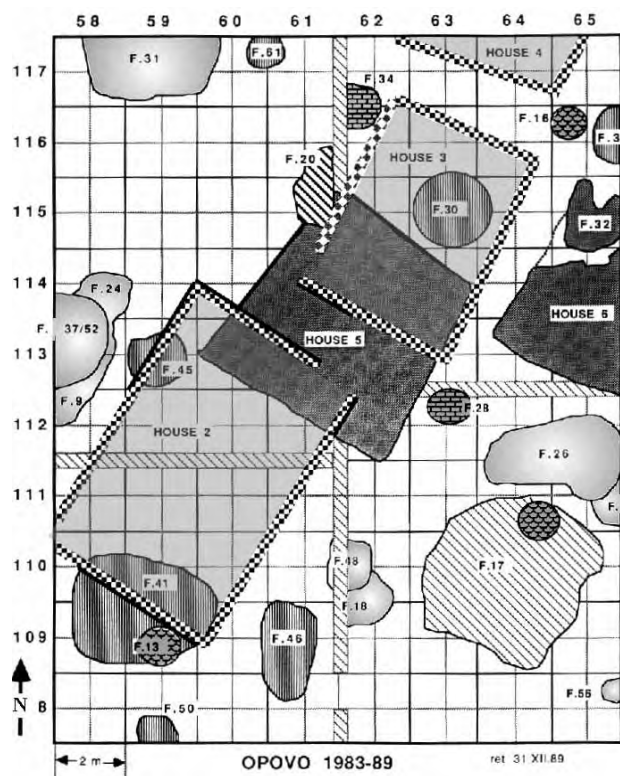

Fig. IVa.21a. Opovo 2, orizont cu suprapuneri de complexe dup\ Tringham, Brukner

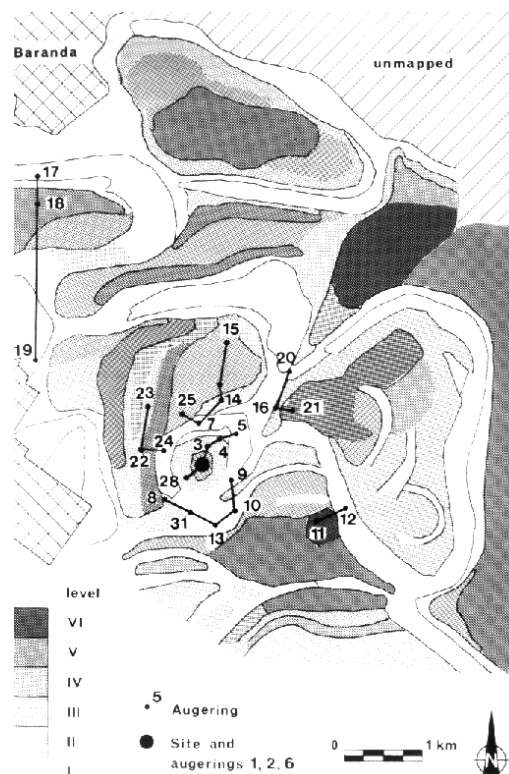

Fig. IVa.21b. A[ezarea de la Opovo, dup\ Tringham, Brukner

La Vin. a. în această vreme este o arhitectură foarte evoluată (Staljo 1984, 36-39), la fel în alte stațiuni cum sunt cele de la Divostin (McPherson, Srejović 1971, 4-7, 18-19). În cadrul proiectelor de la Opovo (Fig. IVa.21, Vin. a. C), Gornea (Vin. a. A, Fig. IIIa.21-22), au fost studiate vecinătatea stațiunii, s-au făcut analize pedologice privind întinderea zonei arheologice, stratigrafia pedologică comparată, densitatea de locuire, studiul cursurilor secundare sau de inundații ale marilor râuri [i altele].

Alteori a fost studiată mutarea vetrei unui sit arheologic (Opovo) [i succesiunea sau direcțiile de evoluție, distanța dintre complexe [i anexele lor (Fig. IVa.21a), date deosebit de importante pentru înțelegerea geo - morfologică a vecinătăților sitului arheologic, dar [i dinamica lui, factori importanți pentru înțelegerea dinamicii arhitecturii neolitice.

La Opovo cel mai bine păstrat este primul orizont de locuire (Fig. IVa.21a), locuințele având pereții cu [an] de fundație, intrarea fiind de aceeași parte. Vatra cuptorului era în afară, în imediată vecinătate, nu departe de intrare (locuința 2 are vatra F28, locuința 3 cu F34). Locuințele erau mari sau mijlocii (L2 de 8 x 6 m, L3 de 6 x 4m, L4 ? x 4, L5 6 x 4,4m, L6 5 x 2 m).

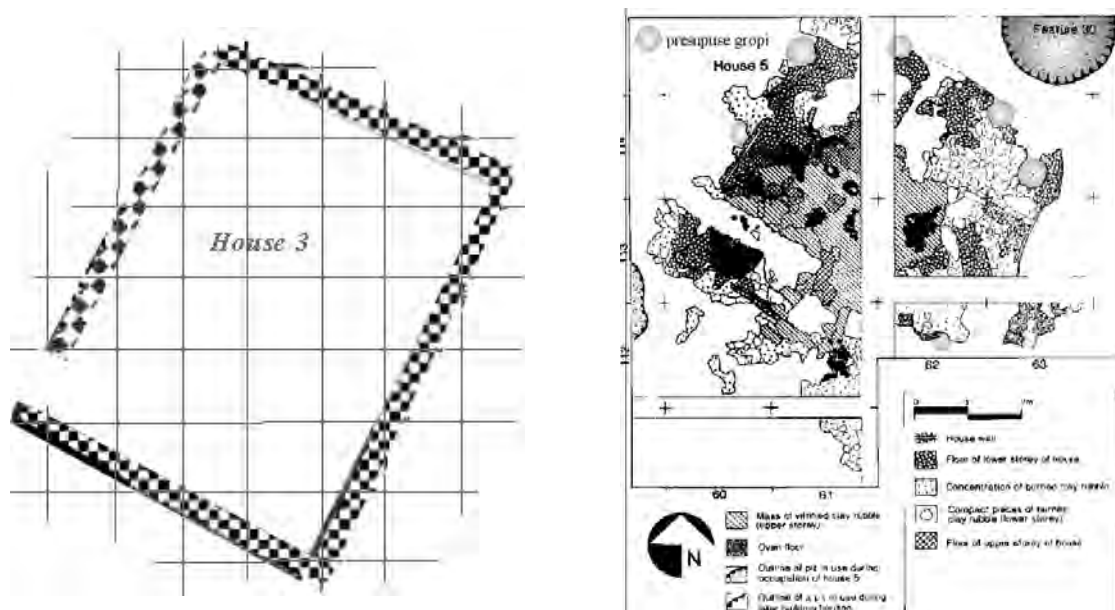

Fig. IVa.22. Opovo: a) complex Vin. a.C; b) Locuința 5, după Tringham, Brukner

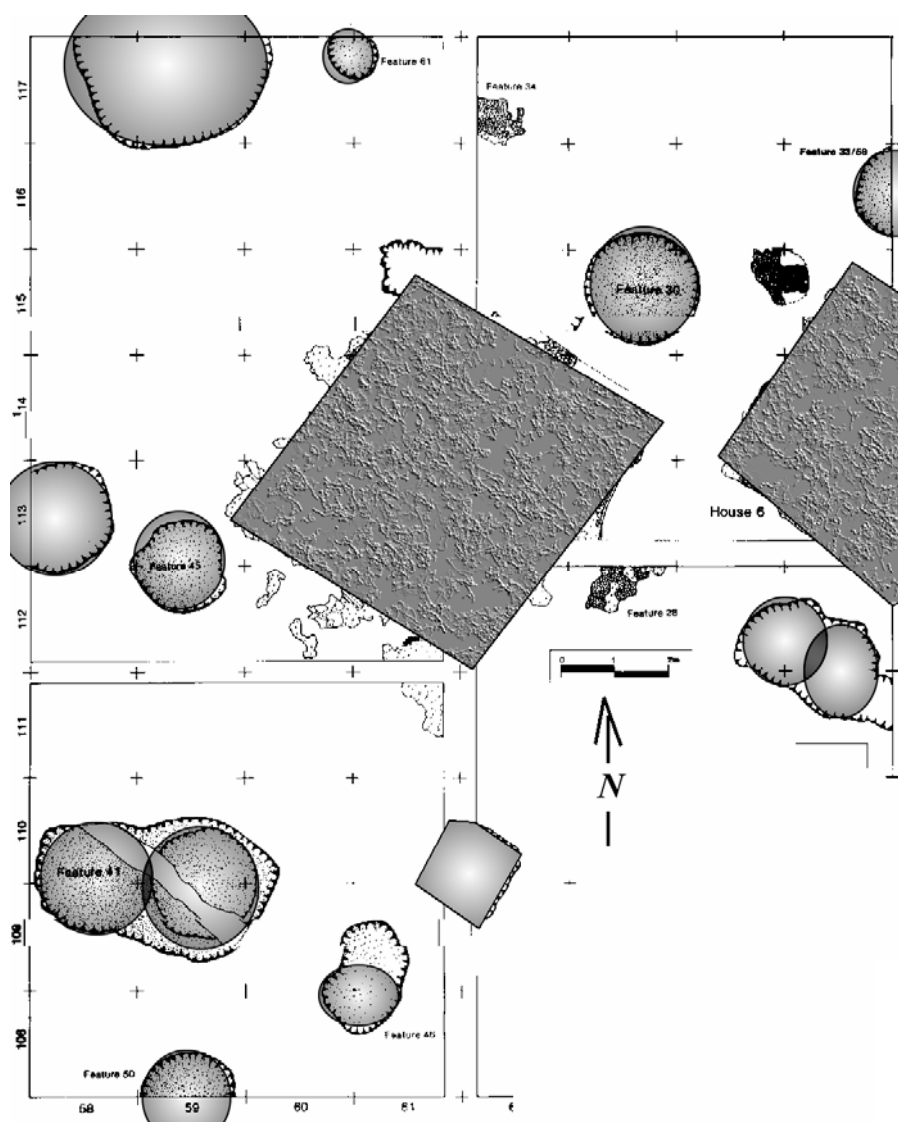

Fig. IVa.23. Opovo, planul unor complexe [și gropi duble sau lunguie], după Tringham, Brukner

Arhitectura de la Opovo (Brukner 1990, 82, fig. 2) este deosebit de diferită de cea de la Gomolava, dar sunt [i locuin]e cu gropi foarte mari, duble pentru stâlpii de funda]ie (Fig. IVa.23 comparat cu Fig. IVa. 24), (Brukner 1990, 81, fig. 1 L2/1977) ca [i în cultura Petre[ti – grup Foeni, la Hodoni, Par]a tell 2 sau la Zau de Câmpie, toate legate de migra]ia post Vin. a.C1 la Schier.

Arhitectura orizontului 2 de la Opovo reflectă cel mai bine structura arhitecturală a locuin]elor. În nivelul 2 sunt pu]ine complexe [i mai multe gropi, ca la Hodoni (capitol IV; Brukner 1978, fig. 1-3; 1986-1987, fig. 1.1). Analogii pentru unele din locuin]ele de la Opovo [i Zorlen], nivelele evoluate, sunt în descoperirile de la Divostin, de fază Vin. a.C, unde [apte complexe au fost cercetate complet [i alte zece incomplet (Mcpherson, Srejovi] 1971, 4-7, 18-19).

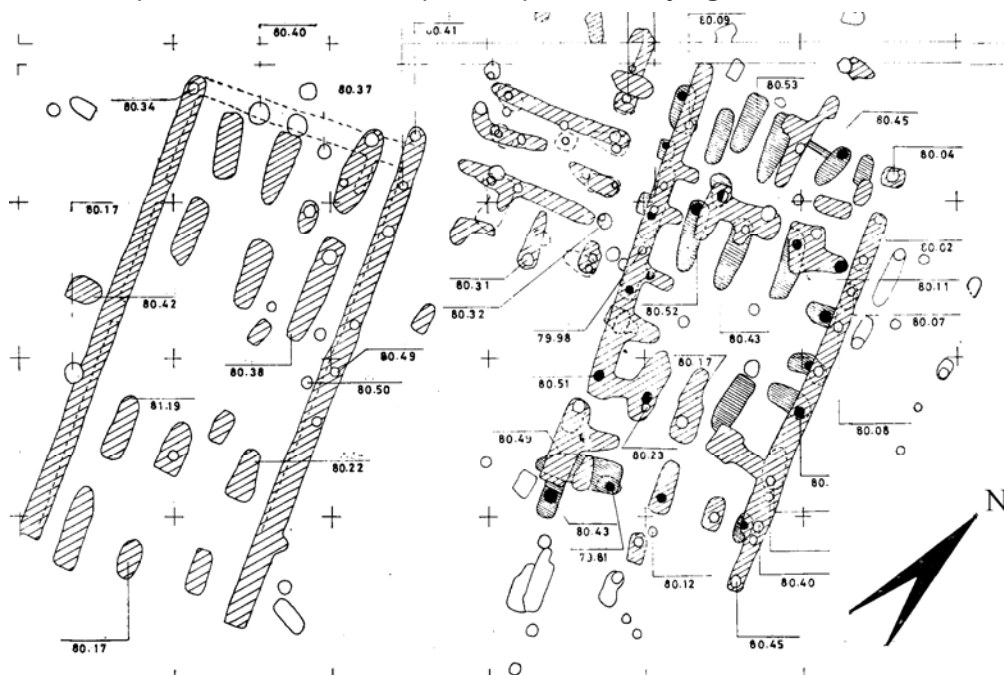

Fig. IVa.24. Gomolava, locuin]e cu gropi lungi pentru stâlpi, în trepte, după Brukner

Unele din complexele de la Opovo, precum locuin]a 5 (Fig. IVa.22b) au o arhitectură similară cu unele din complexele de la Uivar sau de la Par]a nivel 5a, cu care sunt contemporane. Cele de la Par]a numai rareori au podeaua lipită, în vreme ce la Uivar este frecvent folosită această tehnică. Dimensiunile unei astfel de case sunt de 5,6 x 5,6 m [i uneori par a avea o tindă de 1,4 x 2 m.

Vrșac – At

La Vrșac – At au fost cercetate pe suprafe]e mici, mai mult săpături de salvare. Acolo apar atât gropi [i bordeie dar [i unele structuri de locuin]e. Ceea ce este extrem de important este faptul că datele stratigrafice arată existen]a unor materiale caracteristice pentru etapele Vin. a.C1 (nivel unde sunt cele mai bune analogii cu descoperirile de tip Turda[, nivel C1 după cronologia lui Schier 1995). Deasupra lor sunt cele de etapă C2 [i C3, în care apar materiale de tip Foeni. Rela]ia Vin. a.C2-C3 – Foeni nu este clar definită, de]i prezen]a unor

materiale Vin. a. C2/D1 sau de vreme D la Foeni ni se pare evident, rămâne de demonstrat dacă grupul Foeni are o periodizare internă.

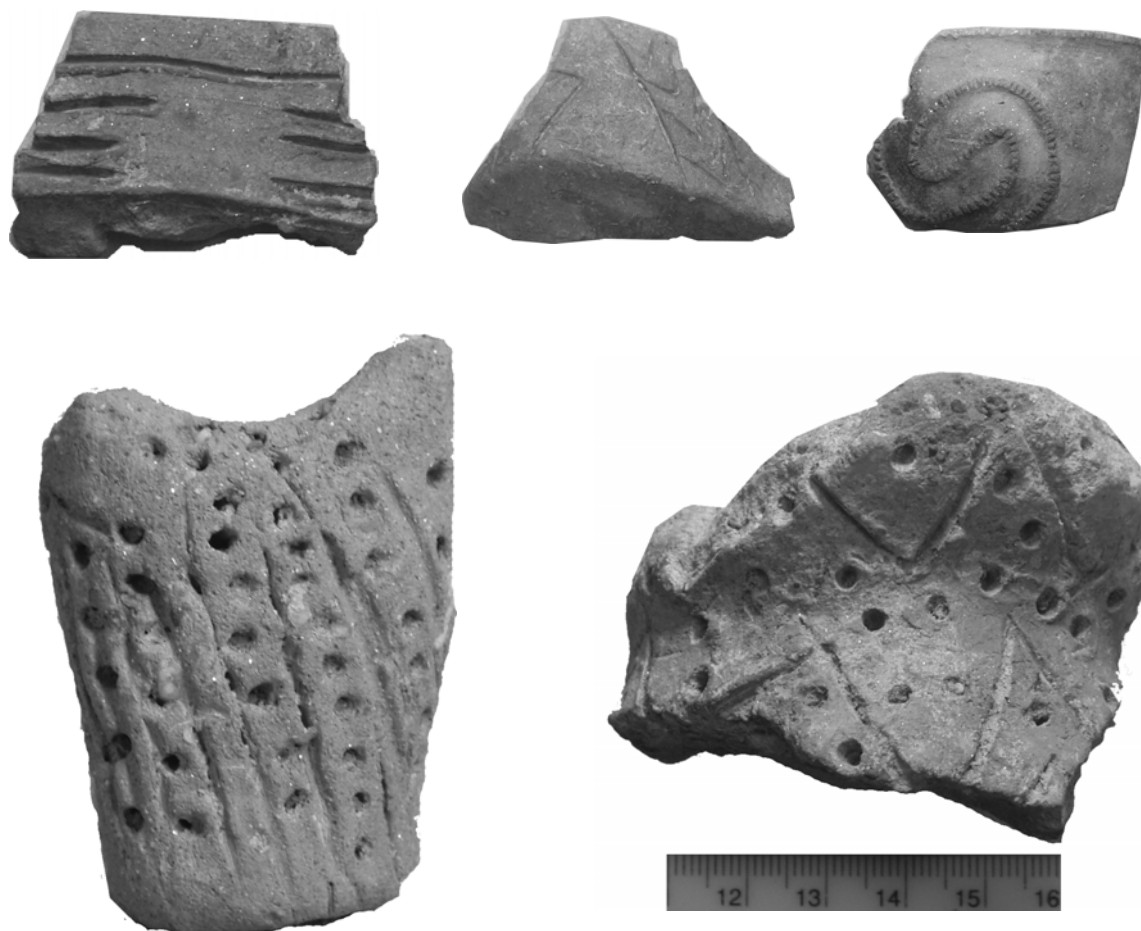

Fig. IVa.25. Vrșac – At, ceramică [și idoli din nivel Vin. a. C1, legături cu Turda]

De altfel W. Schier și Fl. Drașovean la Uivar în orizonturile cercetate, contemporane cu Vin. a. C1 – C2 timpuriu nu găsim importuri Foeni în ci doar Turda[, Tisa I și Bucov] (Schier, Drașovean 2004, 174, 178, fig. 20), cele de tip Foeni fiind deocamdată descoperite doar în poziții secundare (*Ibidem*, fig. 20/3), deși din punct de vedere cronologic (mai ales după datele C14) unele descoperiri sunt contemporane.

La Vrșac – At au fost descoperite gropi, care după dimensiuni sunt gropi de bordeie [și câteva locuințe de suprafață] nedezvelite, așa încât nu avem nici un fel de informații despre complexe. La publicarea monografiei vom reveni asupra problemelor. Sigur este că una din gropi aparține grupului Foeni, de altfel bordeie cu materiale Foeni au apărut și la Lumea Nouă. La Zau apar atât bordeie cât și locuințe de suprafață (vezi mai sus grupul Zau).

Rolul grupului Foeni și legăturile cu Vin. a. C

Poziția cronologică a descoperirilor grupului Foeni este deosebit de importantă pentru Vin. a. târzie. În primul rând a permis o delimitare clară a descoperirilor Vin. a. C1 la Schier,

B2/C (fără retardare, Gh. Lazarovici) de cele C1 la Milojevići și la Vinău sunt descoperiri de tip Foeni, dar nu au fost publicate (informații Draga Garașanin; piesele erau identice cu cele descoperite la Parja). Descoperirile de tip Foeni de la Parja tell 2 acoperă circa 1 m.

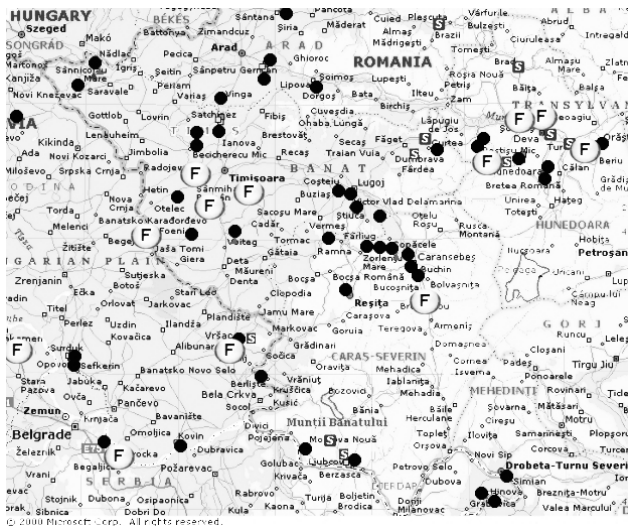
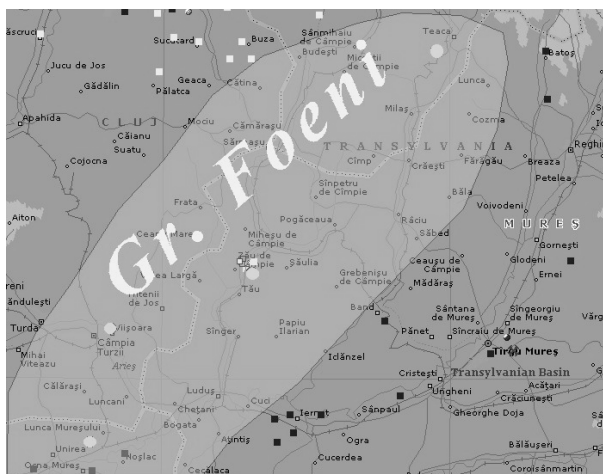

Fig. IVa.26. Descoperiri Foeni în Banat și Serbia▲; în Transilvania▼

Boriaș și Comlău (sat înglobat orașului Sântana; cea mai nordică stațiune Vinău C). Ceea ce nu ținem este relația acestora cu grupul Foeni.

În Transilvania sunt materiale Vinău C la Turda (pliseuri spiraliere, caneluri specifice cu ceramică cenușie, buze de la amforete cu umăr marcat [1. a.; tot acolo apar și altele similare celor de la Vrșcă – At : Roska 1941, nivel inferior CXLIX/8, 11, 17, 25; XCIII/1, 4, 12; XCIV/6; în special CIX/3, 6, 10, CX/8; CXIII/2-9) și la Lumea Nouă, sector Ferma Romano-Catolic (punctul II la D. Berciu).

Un alt element comun descoperirilor transilvane și din sudul Crișanei, ce merg în cultura Tisa veche (Korek 1989, pl. 3/4, 7/9, 8/6-7, 11/11, 18/7-8) și în grupul Suplac I (Ignat 1998, fig. 69-79) este pictura cu benzi late negre în „X”, „S” zig-zag, [1. a., motive tipice aspectului Tula – Cauce (Dumitrescu H., Lazarovici Gh. 1984-1986; Luca et alii 2004) al grupului

Credem că Foeni marchează a doua migrație din „[ocul” Vinău C (Lazarovici Gh. 1994).

Cereturile de la Foeni, făcute cu multă migală și pe suprafețe mari au oferit date relevante pentru cunoașterea evoluției neoliticului târziu din Banat și Transilvania, fiind extrem de importante pentru încheierea evoluției neoliticului târziu și începutul eneoliticului.

Migrația Foeni a fost cea care a determinat:

- încheierea evoluției comunităților culturii Banatului;
- din nou cultura Petrești în Transilvania;
- încheierea evoluției complexului CCTLNZIS, după o scurtă perioadă de conviețuire;
- contribuie la formarea grupului Iclod, de fapt la definitivarea desprinderii din CCTLNZIS, alături de grupul Turda.

În centrul și nordul Banatului, descoperiri Vinău C2 la Milojevići sunt la

Turda[(Roska 1941, CXXIII/6; Luca 1997, VIII.4, XIX/4, XXX/6; 2001, 25/1, 28/4-532/5 [i. a.) [i nu doar grupului Cluj - Pericei.

O anume perioad\ de timp Turda[[i Foeni sunt contemporane, tot a[a cum grupul Foeni convie]uie[te cu cultura Vin. a. C. Din punctul de vedere al arhitecturii, complexele de tip Foeni se leag\ de descoperirile timpurii de la Gomolava (posibile importuri Foeni, vezi mai jos Grupul Foeni), dar [i de cele Vin. a. C1 de la Par]a tell 2, din acele locuin]e mari cu gropi în trepte, fiind poate aceea[i popula]ie care a dat na[tere culturii Turda[, Tisa, cea care schimb\ toate aspectele culturii Lumea Nou[, d\ na[tere grupului Iclod I [i st\ la baza originii culturii Petre[ti [i a eneoliticului din Transilvania.

De[i nu avem argumente cronologice, corela]iile dintre Foeni dezvoltat [i Vin. a. D1 ne determin\ a pune întreaga evolu]ie a grupului Foeni pe durata perioadei Vin. a. C2 la VI. Miloj. i, C3 la W. Schier, deoarece acolo unde sunt descoperiri Foeni nu apar cele de tip Plo. nik I – respectiv C2/C3, cum ar\tam mai sus. Preciz\m nevoia de a men]ine cronologia lui VI. Miloj. i pân\ la apari]ia lucr\rii lui W. Schier. Datarea începutului descoperirilor de la Foeni ar fi dup\ un C2 timpuriu, durata, d\inuirea merge pân\ în D1, vreme când se impune epoca cuprului. De altfel ne bucur\m c\ W. Schier [i Fl. Dra[ovean vorbesc de la început, foarte clar, de un Kupferzeit, datat între 4950-4500 B.C. (Schier, Dra[ovean 2004, 146).

Gomolava

Pentru Vin. a. C, în afara noilor descoperiri de la Vin. a. BB, sunt cele mai importante privind cronologia, dar mai ales arhitectura neo-eneolitic\ . Din p\cate moartea prematur\ a acad. Bogdan Brukner face ca valorificarea importantelor descoperiri s\ fie mult amânat\ .

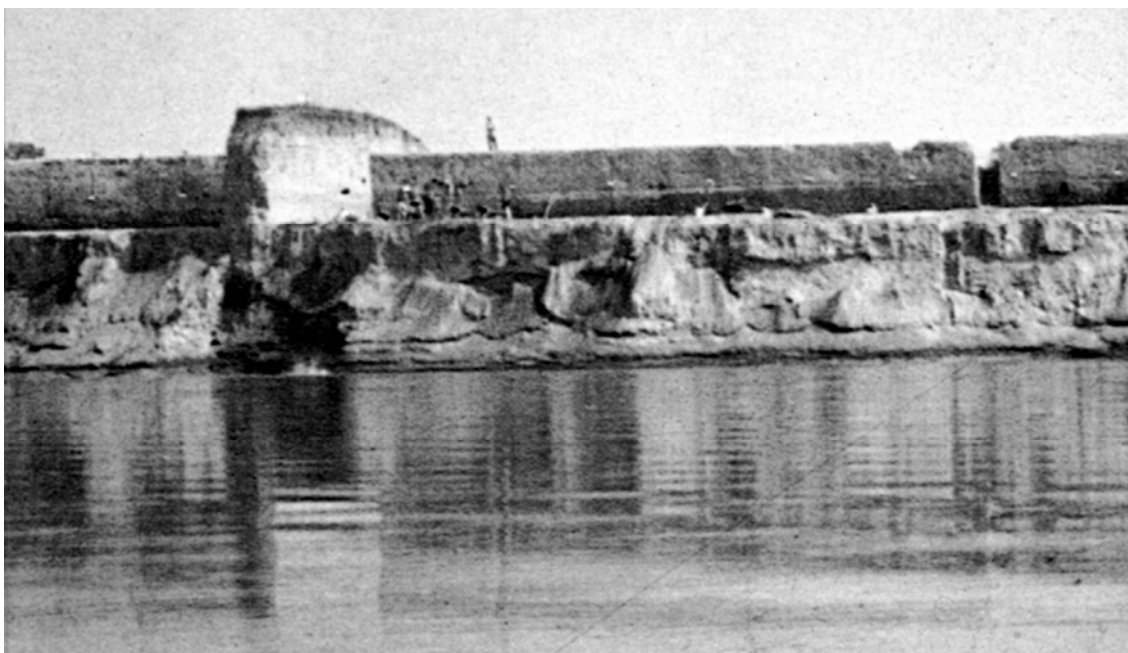

Fig. IVa.27. Gomolava, dup\ Tasi

Sucesiunea arhitecturii de la Gomolava, al\turi de cea de la Vin. a. [i Opovo permit cunoa[terea evolu]iei neoliticului târziu [i a începutului eneoliticului. O serie de studii bine

publicate privind arhitectura de la Gomolava ne scute[te de analize detaliate, de aceea prezent\m succint câteva modele la care am mai f\cut referin]e pe parcursul lucr\rii noastre. Datele C14 de la Gomolava (Gläser 1996, 195, 205, fig. 7; C.-M. Lazarovici 2006) arat\ c\ au cea mai bun\ medie între 5.000 – 4.500/4.400 CAL BC.

Cel mai vechi orizont, Gomolava Ia, era considerat de B. Brukner ca fiind Vin.a B2 (unele benzi incizate au analogii la -6,6 m la Vin.a, ceea ce corespunde fazei B2, cu primele complexe din gropi de bordeie, gropi [i câteva morminte: Brukner 1980, fig. 1-6; plan 4).

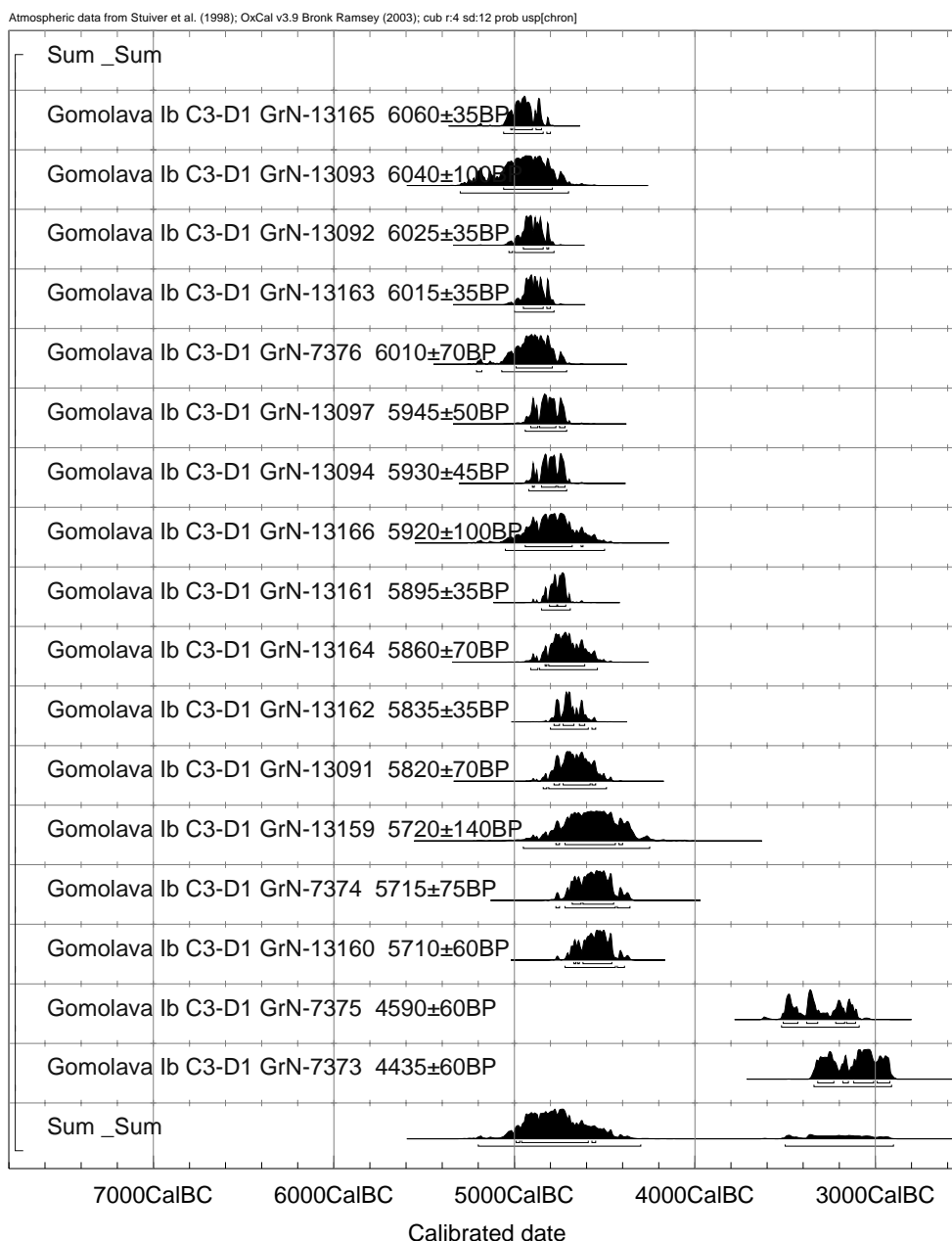

Fig. IVa.28. Datele C14 de la Gomolava Ib (Vin.a C3-D1) dup\ C.-M. Lazarovici 2006

Unele complexe erau afectate de gropi din nivelul Gomolava Ib (Brukner 1980, 12, fig. 1, pl. 5-6). Prezen]a gropilor ne aminte[te de situa]iile de la Hodoni, Par]a tell 2 [i Zorlen]u Mare, unde primele complexe din nivel Vin.a C sunt cu gropi.

Nivelul Gomolava Ia-Ib este cel cu marile complexe de locuit (unele încep în Ia) cu o arhitectură deosebită, cu locuințe de mari dimensiuni cu gropi dreptunghiulare (unele în trepte: Brukner 1980, fig. 1, 9, 11 [a.]). De acest tip sunt două grupe de locuințe, unele mai mici (3,5 x 2,25 m, măsurat la mijlocul gropilor) altele mai mari (patru complexe de 7 x 3 m [și alte două complexe de 9 x 4 m în blocurile I, IV-V).

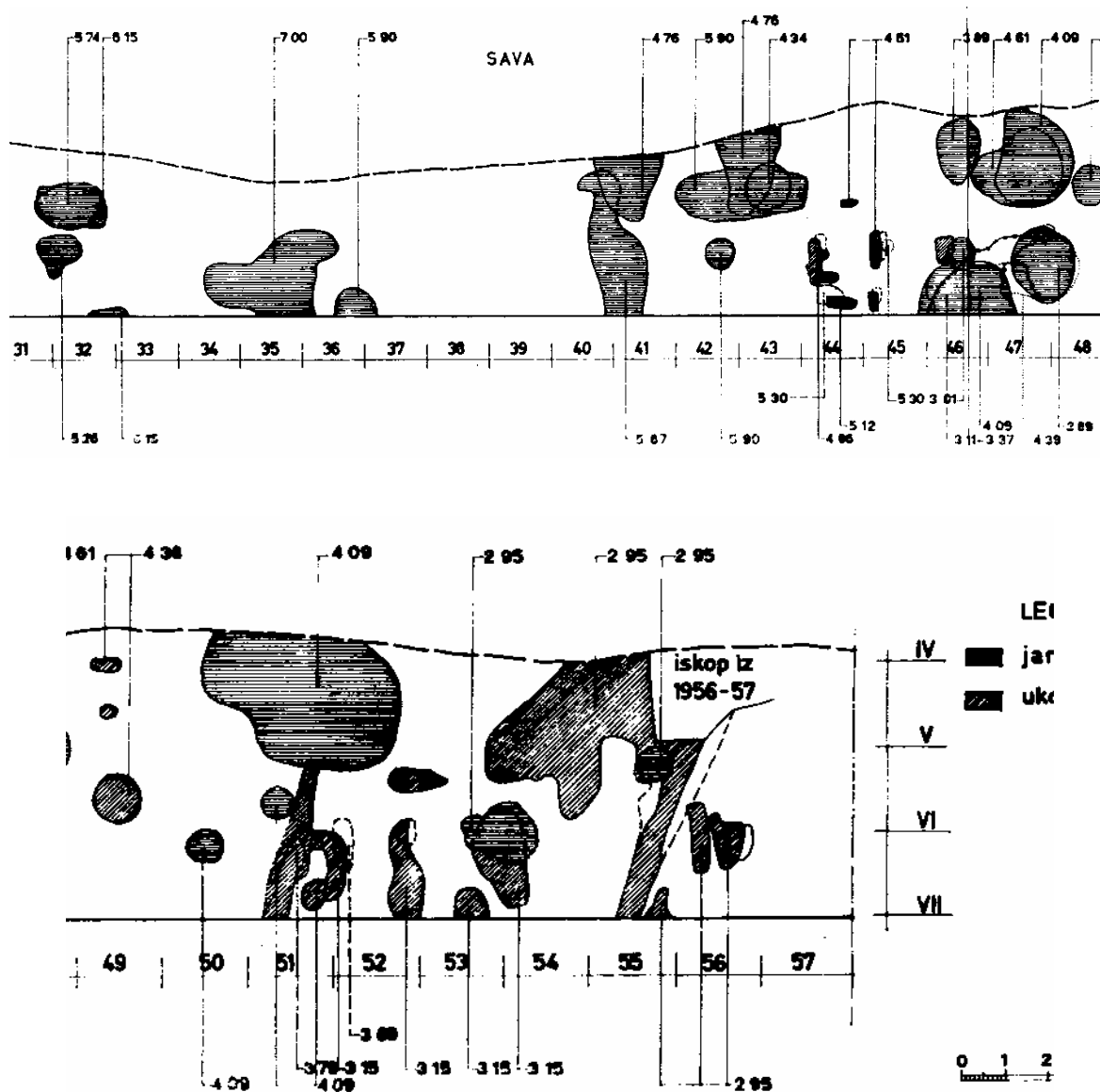

Fig. IVa.29. Gomolava Ia, nivel cu bordeie și gropi (după Brukner 1980)

La toate aceste locuințe observăm o grupare: uneori o locuință mare are una mai mică în vecinătate, alteori în continuarea locuinței mari este una mai mică. Practic este vorba de o îndesire a locuințelor.

Locuințele aveau fundație adânc, cu gropi dreptunghiulare pentru stâlpii din interior; uneori stâlpii de pe traseul anului sunt dublați, situație întâlnită la Parja la locuințele cu etaj. Un rând de gropi mai mici (Fig. IVa.29 stânga) ar putea fi adăugate ulterior.

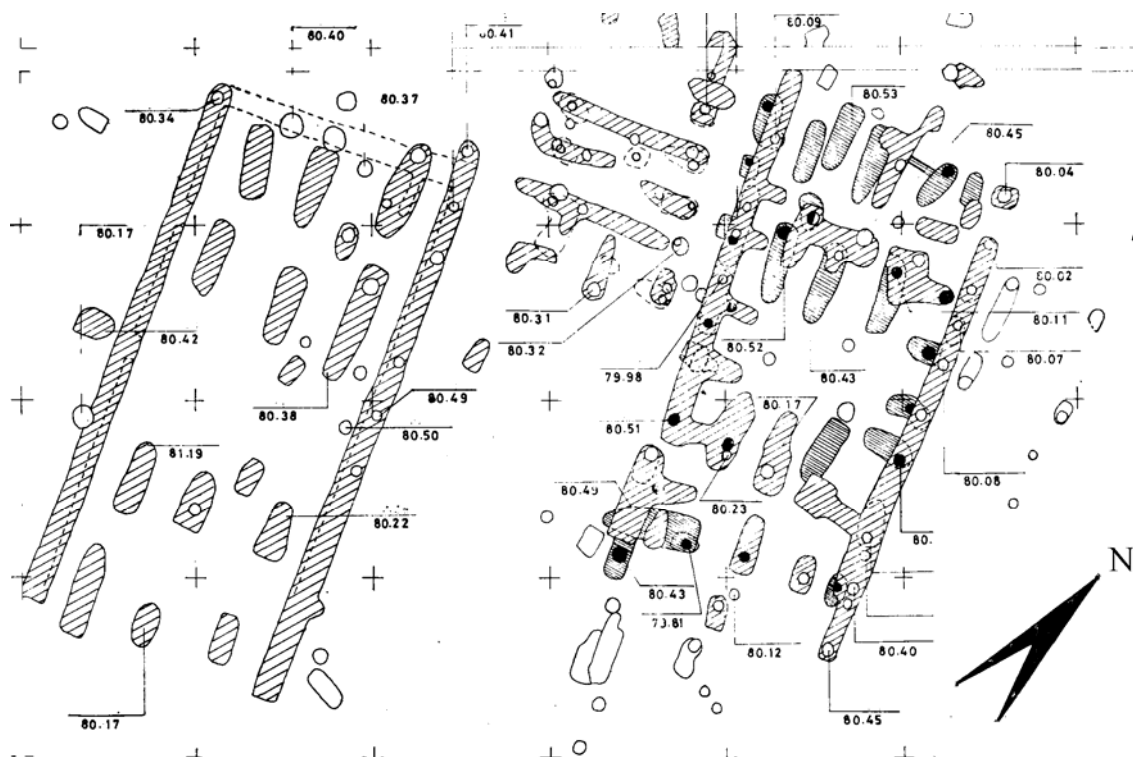
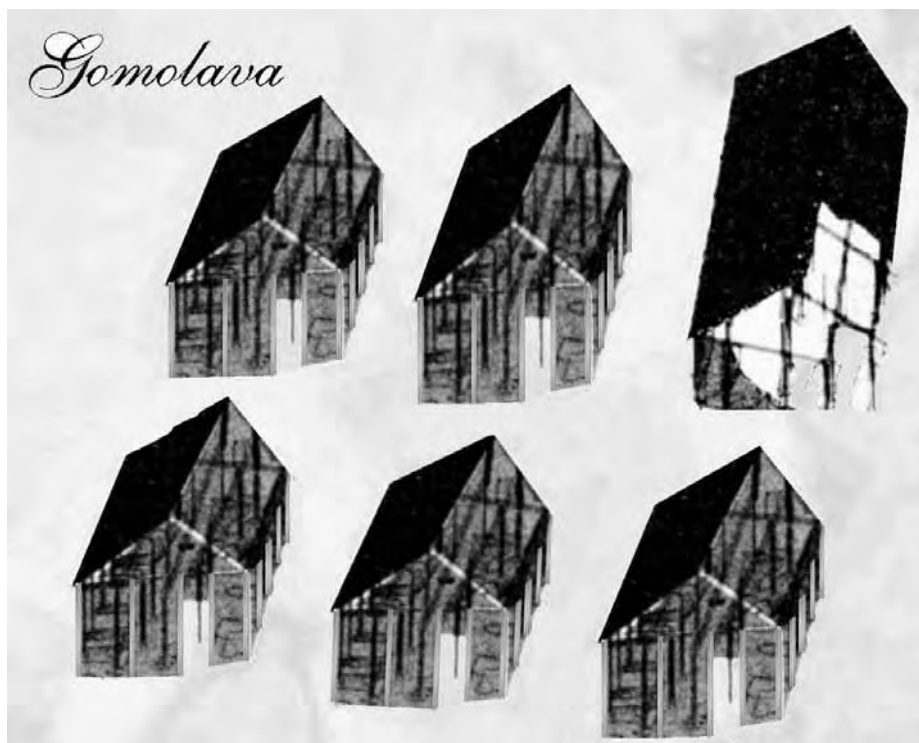

Fig. IVa.30: a ▲ Gomolava, planuri de locuințe, Bloc I (Brukner 1980, pl. 11);
b) Gh. [i M. Lazarovici 2003 ▼

Deoarece în nivelul Ib târziu sunt semnalate unele platforme de chirpici (Brukner 1980, fig. 12) doar pe un anumit spațiu din perimetrul vechilor locuințe, unele ar putea proveni de la etajele acestor complexe, o asemenea structură de stâlpi, fiind capabilă să susțină asemenea construcții.

Fig. IVa.31. Vas Foeni, Gomolava

Locuin]ele au foarte bune analogii cu descoperirile de la Foeni, de altfel credem c\ sunt [i unele vase comune sau importuri cum este cel de sus. De altfel locuin]ele din nivelul lb t=rziu se leag\ de cele de la Par]a din nivel 5 [i de cele de la Opovo.

Chi]oda

În s\p\turile Ortansei Radu de la Chi]oda, o sta]iune de faz\ Vin. a. B2/C (Radu 1978) au ap\rut unele complexe dar [i ni[te [an]uri. Din p\cate nu era foarte clar orizontul de la care porneau. In nivelul mijlociu s-au descoperit fragmente ceramice de tip Foeni, fie ca importuri, fie complexe. Cercet\riile ar trebui reluate. De altfel, dup\ incendiul provocat poate de pur-t\torii culturii Foeni sau Tisa I, are loc un proces de retardare.

Arhitectura sta]iunii e greu de definit doar dup\ sondajul lung de verificare.

Liubcova

În Clisura Dun\rii, pe malul românesc cea mai important\ sta]iune vin.ian\ cercetat\ pentru neoliticul t=rziu este cea de la Liubcova, urmat\ de alte descoperiri izolate (Moldova Veche: Lazarovici Gh. 1979, 202, 269, s.v.; Milleker a descoperit astfel de fragmente ceramice în Muzeul Vr ac), iar pe cel sârbesc Korbovo. Descoperiri vin.iene târzii au fost semnalate [i la Ostrovu Corbului (cercet\ri mai vechi, Berciu D. 1953, 591 [i urm. Lazarovici Gh. 1987, fig. 1-3), dar exist\ foarte pu]ine informa]ii privind arhitectura.

Datele de la Liubcova apr]in orizontului Vin. a. A1-C2. Din aceste motive nu am separat descoperirile pe orizonturi culturale.

Eugen Com[a a f\cut aici ni[te sondaje, iar apoi Sabin Adrian Luca a realizat o ridicare topografic\ [i a trasat o sec]iune magistral\ cu inten]ia de a extinde ulterior cercet\riile, r\mase din p\cate în acel stadiu, dar publicate printr-o lucrare monografic\ (Luca 1998).

S. A. Luca aminte[te cinci orizonturi de locuire din nivel Star. evo-Cri[II pân\ în Vin. a. C2 (Luca 1985a; 1985b; 1987a; 1990; 1991; 1991a, voci; 1993b; 1998, 14-16; 2002; 2004 [i bil.; 2005).

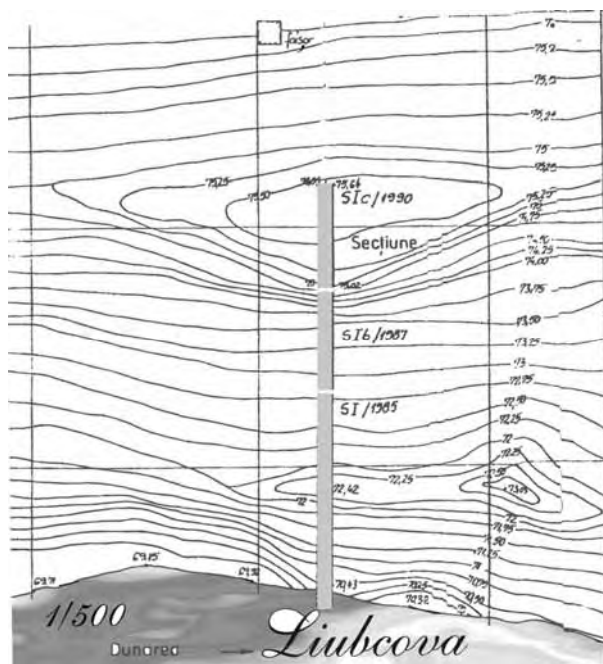

Fig. IVa.32. Liubcova, plan topografic, după Luca

95). Menționăm că bordeie sunt și în nivel Vin. a. A (nivel IV cu trei subfaze) și în Vin. a. C (nivel I și II). Unele bordeie au lățimea de 4-5 m, altele de 2-3 m, dar nu întotdeauna au fost prinse pe lățime, adâncimea lor fiind de la 60 la - 90 cm.

- în nivelele Vin. a. A și Vin. a. C au fost descoperite bordeie și gropi. - în nivelul IV C (Vin. a. A) sunt pomenite și alte bordeie (B1, B6, B13, B15, B18) și trei locuințe de suprafață (L6a, L12a, L18a). Coroborând datele din cercetările lui E. Comșa (1966, 1967; 1969; 1969a) și ale lui S. A. Luca, la nivel Vin. a. C par să fie resturi de locuințe și colibe.

Complexele de locuit. Secțiunea fiind de 1 m lățime nu se pot aprecia dimensiunile exacte ale complexelor. Din studiul profilului, unele gropi pot fi legate de anjururile de apărare (Fig. IVa.33) pomenite de E. Comșa (1967; 1969; 1969a; 1987, 33; Lazarovici Gh. 1990b,

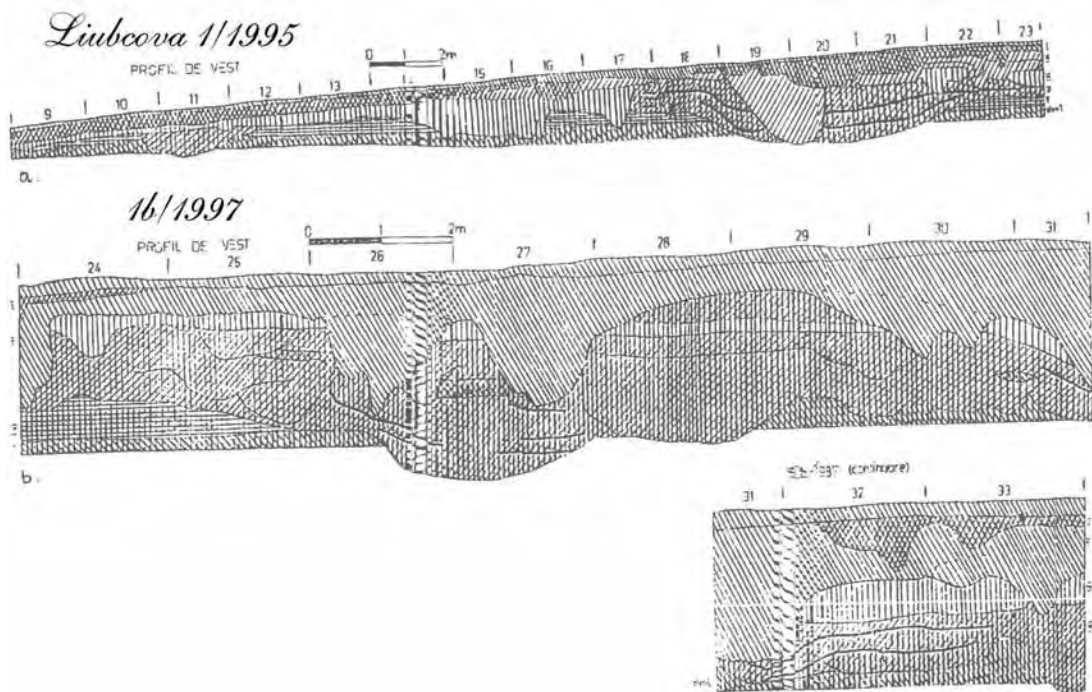

Fig. IVa.33. Liubcova, Ornița, profile, secțiunea magistrală, după Luca

Tot la o privire generală, la nivel Vin. a. C observăm unele gropi adânci de peste 1 m ce ne amintesc gropile de la Hodoni, Parja nivel 5, Parja - tell 2, Zorlenju Mare nivel 3-2 sau de la Gomolava [a]. La multe din aceste gropi se văd vârfurile unor stâlpi de mari dimensiuni.

Acestea confirmă încă o dată arhitectura fazei Vin. a. C1 de la Gomolava (Fig. IVa. 27, 29) sau de la Foeni (vezi cultura Petre[ti, grup Foeni), (Lazarovici Gh. [i M. 2003, fig. 118-119). Locuin]ele din nivel III au [an]uri de funda]ie [i resturi de chirpici de la pere]i (L11 [i L17), iar uneori sunt u[or adâncite (L2: poate fi vorba de o nivelare a pantei).

La o locuin]ă din nivel Vin. a. A3/B1 au fost aplicate „coloane” de lut pe exterior (Luca 1990, 34; 1998, 20). La Gornea, în nivel Vin. a. A am găsit asemenea piese, pe care le considerăm încadrăminte de u[ș sau fereastră. Ulterior ele au fost descoperite [i la nivel Vin. a. B1-B2/C la Par]a, în cultura Banatului, în nivelele 7c-6 (P4, vezi mai sus).

Sanctuare [i altare casnice

De[și nu avem prea multe informa]ii (dimensiunile mici ale sec]iunilor, de numai 1 m, ce nu permit observa]ii stratigrafice), totu[și unele piese monumentale, ca [i prezen]a unor idoli cu totul deosebi]i lega]i de cultul lichidului sacru, ne arată că atât la nivel Vin. a. A cât [i la nivel Vin. a. C, Liubcova a fost [i un centru socio-religios.

Fig. IVa.34. Liubcova, piese ale unui altar casnic, nivel Vin. a. A3-B1

În unul din complexe au fost descoperite trei piese monumentale, un picior de statuete de peste 30 cm, ca [i alte două picioare (circa 50 cm) de la altare casnice, în locuin]e sau în casele preteselor. Când spunem acestea ne gândim la ritualurile semnalate în unele construc]ii de la Balta Sărată (vezi mai sus) legate de ritualuri la ridicarea sau abandonarea anumitor construc]ii.

Cea mai interesantă piesă, legată de primirea lichidului sacru, de atitudinea „preotesei”, înmbrăcămînta rituală, masca rituală, vasul ritual pentru lichid (askos-ul) este statueta de la Liubcova (Luca, Dragomir 1987; Luca 1990; 1990a; 1991, 215; 1993b; [a.]).

Materialele descoperite în acest sit demonstrează că aici era vorba de un adevărat cult al lichidului sacru, în special primirea și păstrarea lui. Ne referim și la cea de a doua statueta, care ține tot pe piept cu mîna stîngă un vas askos (toarta este spre stînga). Și această piesă face parte din descoperirile întâmplătoare ca și o altă zoomorfă, total deosebită, ce are pe picioarele din față săni de femeie și incizii pe corp.

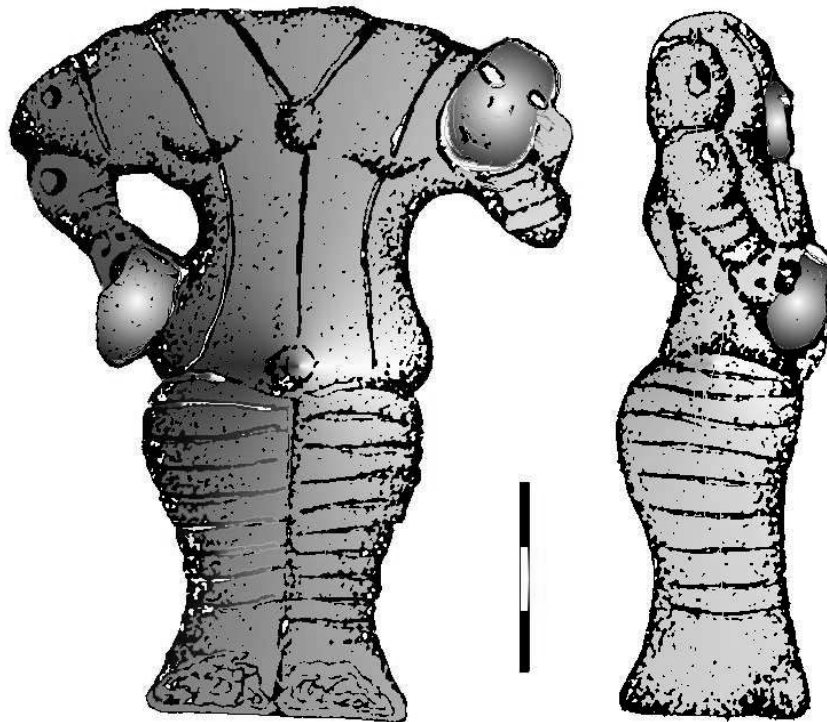

Fig. IVa.35. Liubcova, statueta 1, Vin. a.C., primirea lichidului sacru, luarea mîinii

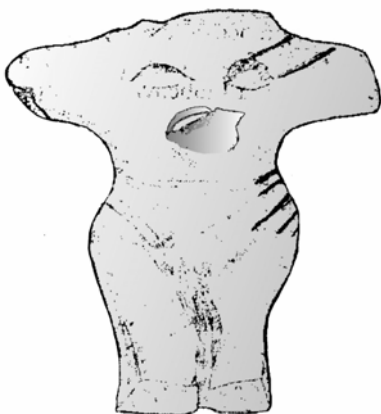

Fig. IVa.36. Liubcova: a) statueta 2; b) statueta zoomorfă

Kachti,
cicladic

Fig. IVa.37. Altar Kachti

Analogiile privind primirea „lichidului sacru” arată că este vorba despre spermă, sămânța divină, sămânța de la *Zei Taur, Berbec și Jap*. Acestea se leagă de fecunditatea și fertilitatea turmelor, de rolul și ritualurile „preotesei”. Descoperirile de la Liubcova sunt expresive, deoarece una din statuete arată pentru prima oară că preotesea când se înfășura în fața divinității își dă jos marca pentru a primi lichidul sacru. Exemplul din altarul de la Kachti, din civilizația cicladică unde preotul cu mască pe față primește în amforă sperma sacră de la cele trei divinități masculine cu fallos în erecție de pe altar, arată clar că este vorba de generalizarea ideii de sămânță sacră și nu sămânța unui anumit animal. Mai sunt descoperiri cu caracter de cult nepublicate, de la Leu și Padea, teza Doinei Galbenu fiind inedită, iar rezumatul neprofesional redactat, așa încât nu se poate opera cu el. Acolo sunt amintite niște complexe interese-sante, despre care nu sunt

prea multe detalii.

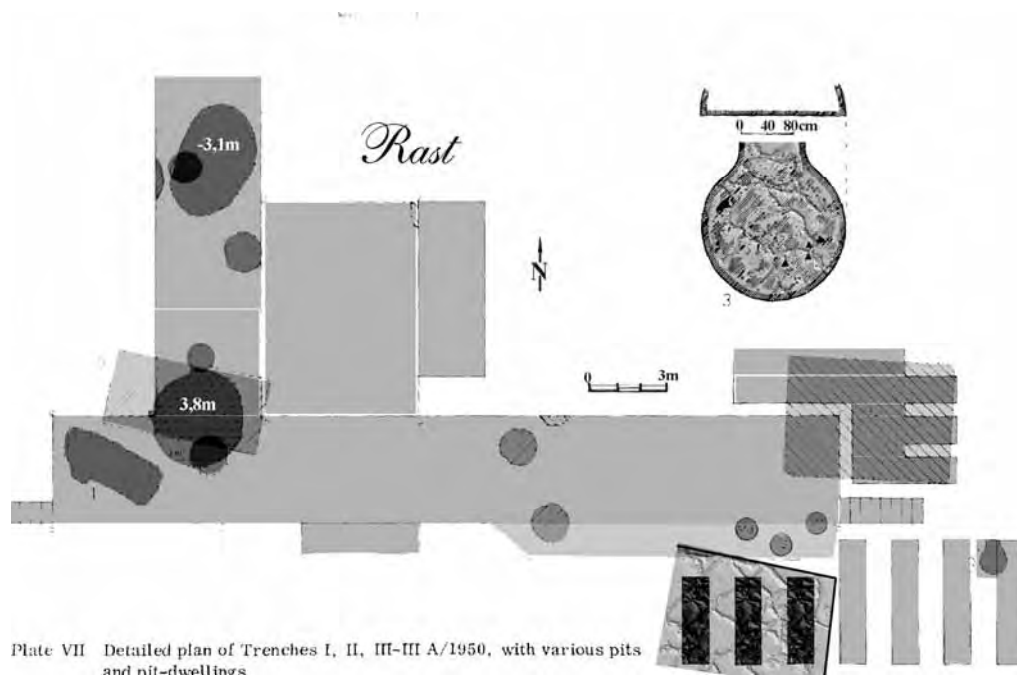
Sistemul de fortificație

Sisteme de fortificație trebuie să fi fost în fiecare stațiune neolitică principală. Cele secundare sau sezoniere, nu aveau desigur nevoie, acestea fiind la mai puțin de 3-5 km de stațiunile principale, reprezentând desigur așezări satelit ale acestora. Am văzut cu prilejul studiilor de caz de la Uivar ce amploare și dezvoltare cunosc acestea. În mai toate civilizațiile din această vreme din Europa centrală de est și de vest, în sud-estul Europei și Balcani apar sisteme de fortificare. Tot acum apar unele fortificații cu rol cultic sau social (*Tagung Befestigte* 1990).

Rast. Studiu de caz

Stațiunea de la Rast este extrem de importantă, deoarece este și singura săpătură într-o așezare vinărie din sudul țării, publicată exemplar. Despre toate celelalte descoperiri informațiile sunt confuze, sunt folosite noțiuni fără conținut clar, precis, sunt prezentate materiale fără o clară stratigrafie comparată.

Stațiunea de la Rast din sudul Olteniei se datează în faza Vin. a. C2 după periodizarea lui W. Schier, Vin. a. C1 după a lui V. Milojević (Dumitrescu V. 1980; Chapman 1981). Acestea nu sunt singurele descoperiri Vin. a. C din Oltenia, dacă avem în vedere și cercetările mai vechi de la Ostrovu Corbului (Lazarovici Gh. 1987; 1994). Datele referitoare la complexe sunt destul de vagi, dar sunt situații de amplasament și profile destul de sugestive.

Descoperirile de la Rast sunt importante [i deoarece din nivelul al doilea [i dup\ acesta sunt elemente de leg\tur\ cu grupul Gradescica evoluat. Ar trebui ca [i în nordul Bulgariei s\ fie descoperiri de tip Vin. a. C, dar sistemul de periodizare a împietat asupra cunoa[terii [i în]elegerii depline a fenomenelor istorice.

Cercet\riile de la Rast, desf\urate pe suprafe]e destul de mari (cca. 280 m² în una din campanii) au dus la descoperirea a cca. 13 gropi, dou\ bordeie [i dou\ sau trei locuin]e (una este Latène), dar nici unul din complexe nu este prea bine definit, fiind sondate prin trei mici sec]iuni care au permis reconstituirea unui profil mai exact. Bordeiele sunt de dimensiuni mari (unul rotund avea diametrul 3,7 x 3,2 m); cel oval (sau „boab\ de fasole”: 5,2/4,8 x 3,2 m), de fapt tipul F9 (mai sus Fig. IIIa.27 tipologia bordeielor) avea axul lung orientat NNE-SSV. Din profilul lor rezult\ c\ erau s\pate în trepte, modalitate obligatorie la adâncimi mari. De altfel lucr\riile edilitare au distrus partea superioar\ a s\p\turilor, a[a încât este explicabil\ lipsa mai multor locuin]e de suprafa]. Gropile de mici dimensiuni, gropile de provizii sau cu alt\ func]ionalitate sunt plasate [i în apropierea unor bordeie, lâng\ locuin]e dar [i în spa]ii goale. Acestea au dimensiunile de circa 1,1 m, pere]ii lor nefiind dre]i, dimensiunile variaz\. Nu putem s\ nu observ\m asem\narea cu situa]iile de la Hodoni [i Zorlen]u Mare, adesea subliniate. Dintre obiectele mai interesante este un cuptor care credem c\ este din alt\ perioad\, în sta]iune fiind [i descoperiri dacice.

În Bulgaria nu sunt foarte multe date radiocarbon pentru această perioad\. Sub termenul de Karanovo II/III sunt no]iuni diferite. Perioada Karanovo IV este foarte scurt\ [i nu prea sunt date clare C14. {i aici apar fenomene similare celor din orizontul Vin. a. C, dar au fost

definite cu alți termeni. De exemplu, descoperirile de la Iassatepe, zise Karanovo II/III sunt datate la 6080 ± 80 B.P.; cele de la Strumska (II), iar mai spre sud de la Topolnica, nivel IIb-IIc sunt legate de descoperirile din Tracia Greacă de la Akropotamos. Menționăm și descoperirile din nordul Munților Balcani de la Kacica, aparținând unui orizont contemporan cu cele Vin. a.C., datate în jur de 6160 – 6190 BP (Todorova 1986, 35-38; Todorova, Vaisov 1993, 88-91; Görzdorf, Bojadiev 1996, 142). Descoperirile culturii Marica, nivel Karanovo V se datează spre finalul etapei Vin. a.C.

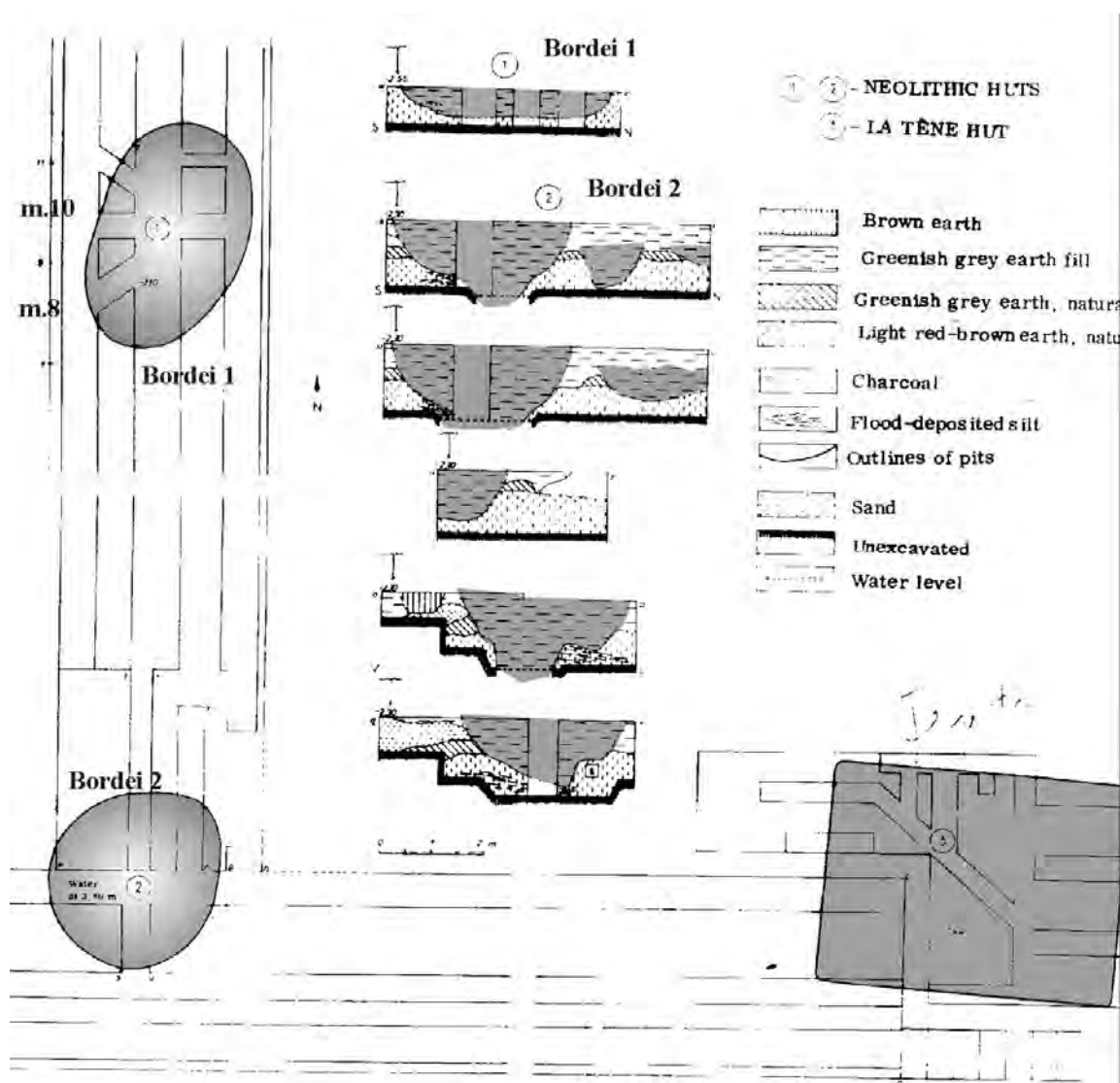

Fig. IVa.39. Rast, bordeie, după VI. Dumitrescu